

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია
THE GEORGIAN ACADEMY OF SCIENCES
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИИ

ა ა ბ გ ე
PROCEEDINGS
ИЗВЕСТИЯ

ეკონომიკის სერია
ECONOMIC SERIES
СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ტომი
volume
ТОМ

7

1999

N3-4

თბილისი * TBILISI * ТБИЛИСИ

სარედაქციო კოლეგია

წ. პაპავა (მთავარი რედაქტორი), ა. ადვაძე, გ. ადგიშვილი, თ. ბერიძე,
მ. გიორგაძე, ა. კურატაშვილი, ი. მესხია, ნ. შაიჭაძე, რ. მითაიშვილი,
ა. ხილაგაძე, თ. ჩიკვაძე, ლ. ჩიქაძე, გ. წერეთელი (მთავარი რედაქტორის
მოადგილე), შ. ჯიბუტი

პასუხისმგებელი მდივანი ი. დემირხანოვა

EDITORIAL BOARD

V. Papava (Editor-in-Chief), V. Advadze, G. Adcishvili, T. Beridze, L. Chikava,
T. Chikvaidze, M. Djibuti, I. Giorgadze, A. Kuratashvili, J. Meskhia,
R. Mitaishvili, N. Paichadze, A. Silagadze, G. Tsereteli (Deputy Editor-in-Chief)

Executive Secretary I. Demirkhanova

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

В. Г. Папавა (главный редактор), В. С. Адвадзе, Г. Г. Аджисвили
Т. А. Беридзе, Г. Г. Гиоргадзе, М. Ч. Джibuти, А. А. Кураташвили,
Я. Е. Месхия, Р. А. Митаишвили, Н. Н. Пайчадзе, А. Н. Силагадзе,
Г. Ш. Церетели (зам. главного редактора), А. А. Чиквадзе,
Т. Н. Чиквадзе

Ответственный секретарь И.С.Демирханова

380007, თბილისი, ქიქოძის 14, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი
ტელ. 99-68-53, 99-74-09, ფაქსი: 99-85-89

P.Gugushvili Institute
of Economics, The Georgian
Academ. of Sciences,
14, Kikodze street,
Tbilisi, 380067,
Georgia
tel: (8332) 998-389
Fax: (8832)998-389

Грузия
380007, Тбилиси
ул. Киходзе, 14
Институт Экономики
им. П.Гугушвили АН Грузии
тел. (8832)99-68-53, 99-74-09
факс (8832)99-83-89

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია
THE GEORGIAN ACADEMY OF SCIENCES
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИИ

მ ა წ ბ ე
PROCEEDINGS
ИЗВЕСТИЯ

ეკონომიკის სერია
ECONOMIC SERIES
СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ტომი 7 N 3-4

volume 7 N 3-4

ТОМ 7 N 3-4

ჟურნალი დაარსდა 1992 წლის ოქტომბერში
The journal is established in October, 1992
Журнал основан в октябре 1992 года

გამოდის წელიწადში 4-ჯერ
The journal is published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

თბილისი "მეცნიერება"
TBILISI "METSNIEREBA"
ТБИЛИСИ "МЕЦНИЕРЕБА"
1999

შინაარსი

მესხია იაკობი, ალავიძე ფრიდონი	
საქართველოს სახელმწიფო საშინაო ვალის მართვის თანამედროვე პრობლემები	71
ო'ბრაიენი ჯონ კონვეი	
მთავრობის როლი კულტურული ღირებულებების პროგრესის საქმეში	89
ბურდული ვახტანგი, წერეთელი გიორგი	
საქართველოში ეკონომიკური განვითარების დინამიზაციის პრობლემები	108
ჩხეიძე თინა	
საქართველოს აგრარული რეფორმა და აგროეკონომიკური პრობლემები ეკოლოგიური ფაქტორების გათვალისწინებით	129
წესები ავტორთათვის	134

CONTENTS

Meskhia Jakob, Alavidze Fridon	
Modern Problems of the State Internal Debt Management of Georgia	71
O'Brien John Conway	
The Role of the Government in the Advancement of Cultural Values	
The National Importance of Taxes	89
Burduli Vakhtang, Tsereteli George	
The Problems of Growth of Economic Activity in Georgia	108
Chkheidze Tina	
Agrarian Reform in Georgia and Agroecological Problems Taking into Account ecological Factors	129
Instruction to Authors	134

СОДЕРЖАНИЕ

Месхия Яков, Алавидзе Фридон	
Современные проблемы управления внутренним государственным долгом Грузии	71
О'Брайен Джон Конвей	
Роль правительства в развитии культурных ценностей	89
Бурдули Вахтанг, Церетели Георгий	
Проблемы динамизации экономического развития Грузии	108
Чхеидзе Тина	
Аграрная реформа в Грузии и агроэкологические проблемы с учетом экологических факторов	129
Правила для авторов	134

საქართველოს სახელმწიფო საშინაო ვალის მართვის თანამედროვე პრობლემები

მესხია იაკობი, ალავეიძე ფრიდონი
380091, თბილისი, თეძეა, XI მ/რ, I კვ.
საქართველოს ფინანსთა სამინისტროსთან
არსებული ფინანსების სამეცნიერო
კვლევითი ინსტიტუტი
შემოვიდა 1989 წლის 18 იანვარს

რეზიუმე. საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში საქართველოში შექმნილ ეკონომიკურ და ფინანსურ კრიზისს კიდევ უფრო ამწვავებს სახელმწიფო ვალის ზრდისა და არარაციონალური გამოყენების პრობლემა. უკანასკნელ წლებში გატარებული არაეფექტური ფულად-საკრედიტო და ფისკალური პოლიტიკის შედეგად სახელმწიფო იძულებულია მნიშვნელოვნად გაზარდოს ქვეყნის საგარეო და საშინაო ვალი და მათი მემუილობით უზრუნველყოს ბიუჯეტის დეფიციტის დაფინანსება. ამავე დროს მთლიანი შინა პროდუქტის ზრდის ტემპები, იმდენად დაბალია, რომ იგი ვერ უზრუნველყოფს სახელმწიფო ვალის ზრდის მაღალი ტემპების ნეიტრალიზებას. საშინაო ვალის სტრუქტურაში თანდათან მატულობს მთავრობის მიერ ეროვნული ბანკიდან აღებული სესხების მოცულობა და დაბალი დონითაა წარმოდგენილი სახელმწიფო სახაზინო ვალდებულებების ხვედრითი წილი. ამასთანავე არაა შემუშავებული სახელმწიფო საშინაო ვალის აღრიცხვისა და მართვის ეფექტიანი სისტემა.

აგტორების მიერ შემუშავებულია სახელმწიფო საშინაო ვალის მართვის ისეთი მოდელი, რომელიც უზრუნველყოფს ქვეყნის საკრედიტო ბაზარზე სახელმწიფო სახაზინო ვალდებულებების ოპტიმალური განთავსების გზით საბანკო პროცენტების განაკვეთების შემცირებას და შესაბამისად ეკონომიკის რეალური სექტორის აღორძინება-განვითარებას. შემოთავაზებული მოდელი ითვალისწინებს არასაბანკო სექტორზე ორიენტირებული სახელმწიფო საშუალოვადიანი ობლიგაციების გამოშვებას, კრედიტის გაზიარებას, მოსახლეობის ანაზრებთან დაკავშირებული ვალის კონვერსია-კონსოლიდირებას, საპრივატიზაციო თანხის, გირაოს და სხვა შენატანების ანგარიშში ობლიგაციების ჩათვლას, აგრეთვე ინდექსაციის ფინანსური უზრუნველყოფის მიზნით „განაღების ფონდი“ შექმნას.

***

მსოფლიოს ყველა ქვეყნის ხელისუფლება ეკონომიკის მართვისა და რეგულირების პროცესში ასრულებს ორ ფუნქციას: მაკროეკონომიკურს და მიკროეკონომიკურს. მაკროეკონომიკური ფუნქციის საშუალებით ხდება ქვეყნის საერთო ეკონომიკური აქტიუობის სტაბილიზაცია-განვითარება, ფულად-საკრედიტო და

საქართველოს
საგარეო
მინისტროს
საქმეთაღმწიგნობრო

ფისკალური სისტემების გაწონასწორება და დაბალანსება, ხოლო მიკროეკონომიკურა ფუნქციის მეშვეობით გადანაწილდება შემოსავლები და მოსახლეობას მიეწოდება საქონელი და მომსახურება. აღნიშნული ფუნქციების რეალიზაციას სახელმწიფო ახდენს როგორც კერძო სექტორის საქმიანი აქტიუობის ზრდისათვის ხელსაყრელი გარემო, პირობების შექმნით, ისე სახელმწიფო ბიუჯეტში ავტომატური სტაბილიზატორების ჩართვით. ამასთან როგორც განვითარებული, ასევე განვითარებადი და განსაკუთრებით საბაზრო ურთიერთობებზე გარდამავალი ქვეყნების სახელმწიფოები თავიანთი ეკონომიკური და სოციალური ფუნქციების შესრულებისას აწყდებიან ბიუჯეტის დეფიციტის პრობლემას ანუ ხარჯავენ უფრო მეტს ვიდრე შემოსავალი გააჩნიათ, რაც საბოლოო ჯამში იწვევს საბიუჯეტო დეფიციტის პრობლემას. აღნიშნულის დასაძლევად მსოფლიო საბიუჯეტო პრაქტიკაში ცნობილია ორი ძირითადი მიდგომა - პირველი - შემცირდეს ბიუჯეტის დეფიციტი ხარჯების შეზღუდვების გზით და მეორე - უნდა გაიზარდოს სახელმწიფო ვალი ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფინანსებლად. თითქმის ყველა ქვეყანა კრძალვითაა მოწყობილი მიდგომას იყენებს, მაგრამ ამ ბოლო პერიოდში გამოიკვეთა სახელმწიფო ვალის ზრდის ტენდენცია. სტაბილური ეკონომიკის მქონე ქვეყნები სახელმწიფო ვალის დასაფარავად თავისივე საკუთარ შემოსავლებს იყენებენ, ხოლო კრიზისულ მდგომარეობაში მყოფი ქვეყნების სახელმწიფო ვალს ახალ ვალთან ერთად უმატება ვალების მომსახურების ხარჯები და მნიშვნელოვნად იზრდება მათი საერთო დავალიანების მოცულობა. ასეთ პირობებში ერთ-ერთი ყველაზე მარტივი გამოსავალია ფულის დამატებითი ბეჭდვა ვალების გასტუმრების მიზნით (სენიორაჟი), რაც ცხადია, იწვევს ინფლაციას და მისგან გამომდინარე ნეგატიურ სოციალურ-ეკონომიკურ შედეგებს. იშვიათად, მაგრამ მაინც გამოიყენება პრაქტიკაში ნაწილობრივი ან სრული უარის თქმა ვალების ვადახდაზე, რაც ნიშნავს კრედიტორების ქონების სახელმწიფო კონფისკაციას და ეს პროცესი ბუნებრივია უარყოფით იმიჯს უქმნის ქვეყანას მსოფლიო თანამეგობრობის სისტემაში, განსაკუთრებით როდესაც საკითხი ეხება საგარეო ვალის გადახდას.

სახელმწიფო ვალი თავისი შინაარსით და ფორმით ორი ნაწილისაგან შედგება: სახელმწიფო საგარეო ვალი და სახელმწიფო საშინაო ვალი. საგარეო ვალი არის სახელმწიფოებს შორის და სახელმწიფოებსა და საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტებს შორის ფინანსური სახელშეკრულებო ვარიეტებანი და იგი რეგულირდება საერთაშორისო ფინანსური სამართლებრივი ნორმებით და კანონებით. სახელმწიფო საშინაო ვალი წარმოიქმნება სახელმწიფოს მიერ ქვეყნის შიგნით აღებული კრედიტებით, რომელსაც იგი მობილიზაციას უკეთებს მოსახლეობიდან, საწარმოებიდან და ორგანიზაციებიდან თავისუფალი სახსრების აკუმულაციის გზით საერთო სახელმწიფოებრივი ხარჯები დასაფარავად და თავისი ფუნქციების შესასრულებლად [1, გვ. 320].

სახელმწიფოები მაქსიმალურად ზღუდავენ ბიუჯეტის ხარჯების მოცულობას, მაგრამ ამ შეზღუდვასაც აქვს გარკვეული ჩარჩოები,

რომლის ქვემოთ ხარჯების "დაწვევა" ქვეყანაში იწვევს სოციალურ-ეკონომიკურ დაძაბულობას და შინა პოლიტიკურ დაპირისპირებას. ამიტომაც თითქმის არ არსებობს მსოფლიოში ქვეყანა, რომელსაც სახელმწიფო ვალი არ გააჩნდეს. მაგალითად, 1996 წელს იაპონიის სახელმწიფო ვალის მოცულობა ქვეყნის მთლიანი შინა პროდუქტის მოცულობასთან შეფარდებით შეადგენდა 96,2 პროცენტს, ბელგიაში 136,4, იტალიაში - 120,5, საბერძნეთში 120,2 პროცენტს, ხოლო ევროპის სხვა ქვეყნებში აღნიშნული მაჩვენებელი მერყეობდა 45-100 პროცენტის ფარგლებში [2, გვ.366]. ისეთ მაღალგანვითარებულ ქვეყანას, როგორცაა აშშ, 1980 წლიდან ბიუჯეტის საკმაოდ მაღალი დეფიციტი გააჩნია, რომელსაც იგი აფინანსებს საფინანსო ბაზრებზე აღებული სესხებით. 1980 წელს ქვეყნის სახელმწიფო ვალმა მიაღწია 1,9 ტრილიონ დოლარს, რაც მთლიანი შინა პროდუქტის 33 პროცენტს შეადგენდა. აღნიშნული მაჩვენებელი 1989 წლისათვის გაიზარდა 55 პროცენტამდე [3, გვ. 615].

ამრიგად, თანამედროვე მსოფლიოს ეკონომიკური რეალობის მნიშვნელოვანი თავისებურებაა საკრედიტო ურთიერთობების გლობალიზაცია, იგი ეკონომიკური ურთიერთობების ყველა სფეროშია შეჭრილი და მნიშვნელოვნად განაპირობებს მაკროეკონომიკური პროპორციების ჩაშოვლებას. საკრედიტო ურთიერთობების ეკონომიკაზე ზემოქმედების მასშტაბების ზრდა აუცილებელს ხდის მისი სახელმწიფოს მხრიდან რეგულირებას და შესაბამისად სახელმწიფო კრედიტის სისტემის ფორმირებას, რომელიც ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის რეალიზების ერთ-ერთი მთავარი ბერკეტია. ამ სისტემის ძირითადი რგოლია სახელმწიფო საშინაო ვალის მართვა, რომელიც ერთმანეთთან აკავშირებს სახელმწიფო ფინანსებს (ბიუჯეტს), სასესხო კაპიტალის ბაზარსა და ფულის მიმოქცევის მექანიზმს, რითაც იგი პირდაპირ გავლენას ახდენს ქვეყნის შიგნით მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკურ პროცესებზე.

ეკონომიკის მართვის მკაცრი ცენტრალიზებული რეჟიმიდან მართვის ლიბერალურ, საბაზრო მეთოდებზე მყისიერად გადასვლის შემდეგ, საქართველო სახელმწიფო საშინაო ვალის მართვის ცივილიზებული სისტემის ჩამოყალიბებისა და ამ სისტემის ახლებური გააზრების მრავალსპექტიანი პრობლემის წინაშე აღმოჩნდა. რეფორმების საწყის ეტაპზე რიგი სუბაქტური და ობიექტური, პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ფაქტორების გამო, ხელისუფლებამ ვერ შეძლო ზემოაღნიშნული პრობლემის წარმატებით გადაჭრა, რამაც უარყოფითი გავლენა იქონია ფულად-საკრედიტო და საფინანსო სისტემაზე, აქედან გამომდინარე კი ქვეყნის მთელი ეკონომიკის ფუნქციონირებაზე [4, 5].

სახელმწიფო კრედიტის სისტემის დღევანდელი მდგომარეობის გაუმჯობესების, ამოცანები და მთელი რიგი მწვავე ეკონომიკური პრობლემები სერიოზულ ძალისხმევას საჭიროებს, რათა მკაცრად განისაზღვროს აღნიშნული პრობლემების გადაჭრის ოპტიმალური სტრატეგია და ტაქტიკა.

დამოუკიდებლობის პირველ წლებში ქვეყანაში შექმნილი შიშველი ეკონომიკური, სოციალურ და პოლიტიკური კრიზისით გამოწვეული ფინანსური და სასაქონლო დეფიციტის, სწრაფად გაზრდილი სოციალური, სამხედრო და სამმართველო ხარჯების დასაფინანსებლად სახელმწიფოს დიდი რაოდენობით ფულადი სახსრები სჭირდებოდა. საგადასახადო სისტემის არამდგრადობის პირობებში ხელისუფლება იძულებული იყო ბიუჯეტის სწრაფად გაზრდილი დეფიციტი საგარეო და საშინაო კრედიტების ხარჯზე დაეფინანსებინა, რაც წარმოადგენს ობიექტურ მიზეზს. ყოველივე ამან კანაპირობა საშინაო ვალის სწრაფად მზარდი დინამიკა, მისი დღევანდელი არარაციონალური სტრუქტურა.

მთელი საანალიზო პერიოდის მანძილზე მოცულობის ზრდის დინამიკობითა და ეკონომიკური ეფექტის მასშტაბურობით სახელმწიფო საშინაო ვალის სტრუქტურაში მთავრობის მიერ ნაქარბოველოს უროვნული ბანკისაგან (შემდგომში - ს.ე.ბ.) მიღებული პირდაპირი კრედიტებით წარმოქმნილი დავალიანება წარმოადგენდა. ბიუჯეტის დაფინანსების ასეთი პრაქტიკა არაცივილიზებული და მკვეთრად გამოხატული ინფლაციური ხასიათისაა, მაგრამ იგი იყო ერთადერთი რეალური წყარო. ამასთან იმ პერიოდის მანძილზე (1992-1997წ.წ.), როცა აღნიშნული სახის დავალიანების ძირითადი ნაწილი წარმოიქმნა, არ არსებობდა სახელმწიფო საშინაო ვალის მართვის ცივილიზებული სისტემისათვის აუცილებელი ძირითადი საბაზრო მექანიზმები და ინფრასტრუქტურა (მათი ფორმირების პროცესი ჯერ არ დასრულებულა).

პირველად, დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, ბიუჯეტის დეფიციტის ს.ე.ბ.-ის პირდაპირი კრედიტებით დაფინანსებას მთავრობამ 1992 წელს მიმართა, სესხის თანხამ 27300000 ათასი მანეთი შეადგინა, რაც ამ წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის 57,2% იყო. წინა წლების უდეფიციტო ბიუჯეტების შემდეგ ასეთი უზარმაზარი დეფიციტის შექმნა ეკონომიკის მკვეთრი დაცემის ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორი გახდა. ამას თავისი ობიექტური ეკონომიკური თუ სხვა ხასიათის მიზეზები ჰქონდა საფუძვლად. წარმოების მკვეთრმა დაცემამ სტრუქტურული ინფლაციის მძლავრი სტიმული შექმნა ქვეყანაში. მთავრობის მიერ დეფიციტის ემისიური წყაროდან დაფინანსებამ კი გააძლიერა ინფლაციური ზეწოლა ე. ი. ერთდროულად ამოქმედდა ინფლაციის არაფულადი და ფულადი ფაქტორები, რამაც ბიძგი მისცა ეკონომიკისათვის დამანგრეველს შედეგების მქონე პიპერინფლაციურ პროცესებს და ქვეყნის ფულად-საკრედიტო სისტემის მოშლას.

1993 წელს აუპონის მოუზადებლად, თითქმის იძულებით შემოღების შემდეგ მდგომარეობა კიდევ უფრო გაუარესდა. აღნიშნულ წელს ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფარავად მთავრობამ 1 ტრილიონ 27 მილიარდი კუპონი მიიღო ეროვნული ბანკისგან, რაც სახელმწიფოს მთელი შემოსავლების 63% შეადგენდა. 1994 წელს ანალოგიური მონებებისათვის ს.ე.ბ.-ის 28362000 მილიონი კუპონის ემისია იქნა გამოყენებული, რაც შემოსავლებს 42%-ს შეადგენდა

(შემოსავლებში ხვედრითი წილის შემცირება—გამოწვეული იყო იმით, რომ აღნიშნულ პერიოდში მთავრობა საკუთარი ხარჯების დასაფინანსებლად უცხოურ გრანტებსაც იყენებდა). მოყვანილი მაჩვენებლები აშკარად მიუთითებენ იმ პერიოდისათვის ქვეყნის საფინანსო სისტემის მწვავე კრიზისის შესახებ. მოუშზადებელმა ფულადმა რეფორმამ, როცა არ არსებობდა კუპონის განმტკიცების არავითარი რეალური რესურსი და მექანიზმი, ამასთან ამ პერიოდში განხორციელებულმა ლიბერალურმა ფულად-საკრედიტო პოლიტიკამ, კუპონი, როგორც საგადასახადო საშუალება, არარაობად აქცია და მოშალა ქვეყნის ფულადი სისტემა. საგადასახადო ფუნქციას ქვეყანაში რამოდენიმე უცხოური ვალუტა ასრულებდა, რაც კიდევ უფრო ართულებდა ეფექტიანი მონეტარული პოლიტიკის გატარებას.

კუპონს, რომელმაც "გადაიტანა" ჰიპერინფლაცია, აღარ შეეძლო მომავალში სრულფასოვანი ფულადი აგრეგატის ფუნქციის შესრულება. ამიტომ 1994 წლიდან მოქმედი მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის და ანტიინფლაციური პროგრამის ფარგლებში მაღალ დონეზე მოშადდა და 1995 წელს წარმატებით განხორციელდა ახალი ფულადი რეფორმა, რის შემდეგაც ქვეყნის მონეტარული და აქედან გამომდინარე, საფინანსო-საკრედიტო სისტემა ახალ თვისობრივ საფეხურზე გადავიდა. ამასთან ბიუჯეტის დეფიციტის ემისიური დაფინანსება არ შეწყვეტილა და მთავრობის ეროვნული ბანკისადმი დავალიანებაც იზრდებოდა, 1995 წლის დასაწყისში იგი 92440 ათას ლარს უდრიდა და წინა წელიწადთან შედარებით 19,7%-ით (18301 ათასი ლარით) გაიზარდა, აღნიშნული ხასის სახელმწიფო საშინაო ვალი დღემდე ზრდის მაღალი ტემპებით ხასითდება, რამაც ნეგატიური გავლენა იქონია ქვეყნის საკრედიტო სისტემაზე. ამ გავლენის ანალიზის საშუალებას გვაძლევს ცხრილი 1, რომელიც გვიჩვენებს მთავრობის ეროვნული ბანკის დამი დავალიანებასა და ქვეყნის მთლიანი საშინაო კრედიტების მოცულობას შორის დამოკიდებულებას.

როგორც ცხრილიდან ჩანს, მთავრობის ეროვნული ბანკისადმი დავალიანება და მისი წილი მთლიან შიდა კრედიტებში ძალზე უთანაბროდ იზრდება. ეს მაჩვენებლები ცხადყოფენ, რომ მოცემული პერიოდის მანძილზე დაწყებული 1992 წლიდან, ქვეყნის ისედაც მწირი საკრედიტო რესურსების მნიშვნელოვანი ნაწილი სახელმწიფოს არამწარმოებლური, მიმდინარე ხარჯების დაფინანსებას ხმარდებოდა. სახელმწიფო ბიუჯეტის არხებიდან გადანაწილებული და გაზრდილ სამომხმარებლო მოთხოვნაზე სტაგნაციაში მყოფი ქვეყნის მწარმოებლური აპარატი ვერ რეაგირებდა და მოთხოვნა საქონელსა და მომსახურებაზე ძირითადად იმპორტის ხარჯზე კმაყოფილდებოდა, რამაც დაამძიმა ქვეყნის საგადასახადო ბალანსი და უარყოფითად იმოქმედა სავალუტო კურსის ფორმირებაზე. სწრაფი ტემპით გაიზარდა ეკონომიკის სექტორებს შორის იმპორტის ხარჯზე გაბერილი ვაჭრობა, ვინაიდან მოგების ნორმა ვაჭრობის სფეროში გაცილებით მაღალი იყო ვიდრე ეკონომიკის სხვა, კერძოდ რეალური წარმოების სექტორში (მოვლენების ასეთი გასვითარებისათვის მნიშვნელოვან

სტიმულს სწორედ სახელმწიფოს არამწარმოებლური ხარჯების ღიდი წილის საკრედიტო ემის ათ დაფინანსება ქმნიდა). ყოველივე ამის შედეგად ვაჭრობამ თავის მხარეს "გადაქაჩა" თავისუფალი საკრედიტო რესურსების ძირითადი ნაწილი, გააძლიერა სპეკულაციური ტენდენციები და საბოლოო ჯამში ისევ საგადასახადო ბალანსზე უარყოფითად იმოქმედა. ამასთან ვაჭრობისა და მომსახურების ზრდას თან არ ახლდა გრძელვადიანი დანაზოგების ე. ი. საკრედიტო რესურსების მატება ან დასაქმების დონის საგრძნობი ამაღლება, რითაც შესაძლებელი გახდებოდა პერიპეტრიაში საკრედიტო რესურსების ბაზრის განვითარება და საინვესტიციო აქტივობის ზრდა.

საქართველოს ეროვნული ბანკისაღმი მთავრობის ღვაწლიანების დინამიკა და მისი წილი ძველის მილიან საშინაო კრედიტის მოცულობაში

ცხრილი 1

	1994წ.	1995წ.	1996წ.	1997წ.	1998წ.
ნაშთი დაეალიანება 1.01-სათვის (მილ.ლარებში)	18309	92440	110741	296600	412600
ზრდა %-ში ათას ლარებში	-	404,9%	19,7%	167,8%	39,1%
ქვეყნის საშინაო კრედიტების მოცულობა (მილ.ლარებში)	126217	22860	362945	567039	-
ს.ე.ბ.-ის მიერ მთავრობისათვის მიცემული კრედიტების წილი საშინაო კრედიტების მოცულობაში (%)	14,5%	40,4%	30,5%	52,3%	-

შექმნილ სიტუაციაში, როცა წარმოების რეალური სექტორი ვერ ახერხებდა საჭირო საკრედიტო რესურსების დამოუკიდებლად და ეფექტურად მობილიზებას, საკრედიტო რესურსების ბაზრის სტიქიურ-ბუნებრივი, გაუმართავი მექანიზმები ეკონომიკისათვის საზიანოდ მოქმედებდა, სახელმწიფო კრედიტს თავისი ტრანსფერული ფუნქციის მეშვეობით შეეძლო უზრუნველყო (ნაწილობრივ მაინც) სტაგნაციაში მყოფი ქვეყნის მწარმოებლური სექტორი საჭირო ფინანსური რესურსებით (საბიუჯეტო კაპიტალური დაბანდებუ'ვს, საბიუჯეტო სესხების თუ სხვა სახით). სახელმწიფოს მხრიდან ასეთი დონისძიებები მით ურო აუცილებელი იყო, რომ საკრედიტო რესურსების გადანაწილების დანარჩენი ორი არხი - საფონდო ბაზარი და საბანკო სექტორი სრულყოფილი სახით

1. ცხრილი შედგენილია საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მონაცემების საფუძველზე.

ჯერ კიდევ არ არსებობდა. მაგრამ ხელისუფლების მიერ შერჩეული და გამოყენებული მონეტარისტული ფულად-საკრედიტო დოქტრინისათვის მიუღებელია წარმოების სტიმულირების "კეისიანიური" მეთოდები. სამწუხარო რეალობამ კი ნათლად აჩვენა, რომ კრიზისის არაფულად ფაქტორებთან მონეტარისტული ფულად-საკრედიტო დონისძიებები ნაკლებ ეფექტურია. აქედან შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა არ უნდა ისახავდეს მიზნად იმ მოვლენების აღკვეთას, რომლის მიზეზიც არ არის საბანკო (ფულად) სფეროში, ამისათვის არსებობს ეკონომიკური პოლიტიკის ისეთი ბერკეტები, როგორიცაა საგადასახადო პოლიტიკა, ფინანსების რეგულირება, სახელმწიფო ხარჯების პოლიტიკა და ა. შ.

ბიუჯეტის დეფიციტის ეროვნული ბანკის კრედიტებით დაფინანსებას ერთი მეტად სპეციფიკური შედეგიც ახლავს. კერძოდ, ქვეყანაში წამოყალიბდა სახელმწიფო ბიუჯეტის დაფინანსებულ შემდეგი მექანიზმი - დეფიციტის გარკვეული ნაწილი საგარეო წყაროებიდან (საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შედავათიანი კრედიტები, გრანტები და ა. შ.) იფარება, მისი დანარჩენი ნაწილი კი საშინაო წყაროებიდან, ანუ ს.ე.ბ.-ის პირდაპირი კრედიტებით. თავად ეროვნული ბანკი აღნიშნული მიზნით სავალუტო ფონდისაგან იღებს კრედიტებს. შემდგომ ეტაპზე საკრედიტო ემისიის ნებატური მონეტარული ეფექტის სტერილიზებისათვის ს.ე.ბ. სავალუტო ინტერვენციებს მიმართავდა, რისთვისაც იგი დიდი რაოდენობით სავალუტო რეზერვებს ხარჯავდა (ამ რეზერვების შევსების ძირითადი წყარო კი ისევ სავალუტო ფონდის კრედიტებია). ამდენად, საქართველოში არსებობს პირდაპირი დამოკიდებულება (და არა გაშუალებული, როგორც განვითარებულ ქვეყნებში) სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო ვალის მოცულობას შორის. აღნიშნული სპეციფიკურობიდან გამომდინარე, იკვეთება კავშირი ს.ე.ბ.-ის წმინდა მოთხოვნებს (რომლებიც მეტწილად მთავრობისადმი წმინდა მოთხოვნებით არის წარმოდგენილი), მის სავალუტო რეზერვებსა და ფულადი მასის დინამიკას შორის. კოეფიციენტი შემოადინებული საფუკველს გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ სახელმწიფო საგარეო ვალის გარკვეული ნაწილი მოცემულ პერიოდში (1994, კლიდან) ქვეყნის სახელმწიფო საშინაო ვალში იქნა ტრანსფორმირებული და ეკონომიკის დილარიზაციის მაღალი დონის (61%) მთავარი მიზეზიც გახდა.

გარდამავალ ეტაპზე სახელმწიფო კრედიტის, კერძოდ კი სახელმწიფო საშინაო ვალის მართვის სისტემაზე ვერ შეასრულა ის ფუნქციები, რომლებიც მას ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში ეკისრება და რომლის გამოყენებითაც მიიღწევა: ვადახდის უნარიანი მოთხოვნის განაწილება სხვადასხვა დონეებზე; დაგროვებისა და მოხმარების, საინვესტიციო და სამომხმარებლო ხარჯების მოცულობებს შორის მაკროეკონომიკური პროპორციების ჩამოყალიბება, აგრეთვე მისივე საშუალებით ისეთი პრობლემების გადაწყვეტა, როგორებიცაა: ეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფა და ზრდის მიღწევა; საგადასახადო ბალანსის სტრუქტურის გაუმჯობესება. საქართველოსათვის თითქმის არცერთი

ზემოთნამოთვლილი მომენტი დამახასიათებელი არ ყოფილა და არ არის სახელმწიფო საკრედიტო პოლიტიკის სფეროში. ჯერჯერობით საშინაო ვალის მართვა არ გაიზარება, როგორც კონიუნქტურული პოლიტიკის მნიშვნელოვანი ელემენტი. მისდამი დამოკიდებულება წარმოუდგენილი იქნა ვალის მართვის ვიწრო-კონკრეტულ (სახელმწიფო კრედიტის ფისკალური უზრუნველყოფის) ფორმებით, ხოლო საშინაო ვალის მართვის ღონისძიებათა მრავალფეროვნება ს.ე.ბ.-ის პირდაპირი კრედიტებით ბიუჯეტის დეფიციტის დაფინანსების მარტივ და მავნე პრაქტიკამდე იქნა დაყვანილი.

საბანკო, საბიუჯეტო და სხვა სფეროებში განხორციელებული რეფორმების შემდეგ (რითაც მოხერხდა ინფლაციის მოთოკვა) საქართველოში სახელმწიფო კრედიტის ეფექტური სისტემის ჩამოყალიბებისათვის რეალური წინაპირობები შეიქმნა: არსებობს საკანონმდებლო ბაზა, რომელიც არეგულირებს სახელმწიფო საშინაო ვალის ფორმირებისა და მართვის პროცესებთან დაკავშირებულ ურთიერთობებს; 1997 წლის აგვისტოდან დაწყებული სახელმწიფოს მოკლევადიანი სასაზღვრო ვალდებულებების (შემდგომ ს.ე.) ემისია მართალია, დღეისათვის ეს პროცესი შეჩერებულია (ს.ე. ბაზარი შეიძლება ითქვას ჩაკედა), მაგრამ თვითონ ფაქტი მიუთითებს ახალი ეტაპის დაწყებაზე მთლიანად საკრედიტო სისტემისათვის და რაც მთავარია ფინანსთა სამინისტრომ შეძლო სახელმწიფო საშინაო ვალის აღრიცხვა (მეტნაკლები სისრულით), ქვემოთმოყვანილი 2 ცხრილი გვიჩვენებს სახელმწიფო საშინაო ვალის დინამიკას და სტრუქტურას უკანასკნელი ორი წლის განმავლობაში.

როგორც ცხრილიდან ჩანს, 1997 წლის დასაწყისისათვის სახელმწიფო საშინაო ვალის მოცულობა 363,9 მლნ ლარს შეადგენდა, ანუ მ.შ.პ. 8%-ი. 1998 წლისათვის ვალის ზღვრული მოცულობა 156%-ით გაიზარდა და 933,4 მლნ ლარი შეადგინა - რეალური მ.შ.პ.-ს 14,5%. ეს იმას ნიშნავს, რომ რეალური მ.შ.პ.-ს ზრდის ტემპი ვერ უზრუნველყოფს სახელმწიფო საშინაო ვალის ზრდის ტემპის (როგორც უარყოფითი მაჩვენებლის) ნეიტრალიზებას. 1998 წლის ნოემბერში განხორციელებული ლარის კურსის განთავისუფლება (დეკლარაცია) უდაოდ ხელსაყრელ პირობებს ქმნის ამ პრობლემის დარეგულირებისათვის.

ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებით

სახელმწიფო საშინაო ვალი 1997 წელს 72,7 ლარს, ხოლო 1998 წელს 186,6 ლარს შეადგენს, რაც შესაბამისი წლებისათვის ერთ სულ მოსახლეზე საშუალო შემოსავლის სიდიდეს მნიშვნელოვნად აღემატება.

ვალის ზრდის დინამიკაში მთავარი როლი ითამაშა მოსახლეობის კუთვნილ ანაბრების ინდექსაციისათვის განკუთვნილი თანხების 40 მლნ. ლარიდან (1997 წელს) 501,5 მლნ. ლარამდე გადიდება (1998 წელს). ზრდის მაღალ ტემპს ინარჩუნებს მთავრობის ს.ე.ბ.-სადმი დაეკავშირება, რომელიც 1997 წელთან შედარებით 1998 წელს 139,1%-ით გაიზარდა და 412,6 მლნ. ლარს შეადგინა. ამ ორი ძირითადი მუხლის წილად 1998 წლის სახელმწიფო საშინაო ვალის შესაბამისად, 53,7% და 44,2% მოდის. აღსანიშნავია, ის გარემოებაც,

რომ ფინანსთა სამინისტროს მიერ ჩატარებული სამუშაოების შედეგად – მთავრობის რეზიდენტებისადმი სხვადასხვა ვალებისა და დავალბიანებების „აღმოჩენამ“ გარკვეულ წილად განაპირობა ვალის მოცულობის გადიდება.

საქართველოს სახელმწიფო საშინაო ვალის მოცულობა² ცხრილი 2

	1997 წლის დასაწყისში	1998 წლის დასაწყისში
ვალის მთლიანი მოცულობა (მლნ. ლარებში)	363,9	933,4
საქართველოს მოსახლეობის მიერ ყოფილ სახელმწიფო კორპორაციულ ბანკებში შეტანილი ანაბრების ინდექსაციის ხარჯები	40,0	501,5
პროცენტულ მიმართებაში ვალის მოცულობასთან	10,9%	53,72%
მთავრობის მიერ ს.ე.ბ.-დან აღებული სესხები	296,6	412,6
პროცენტულ მიმართებაში ვალის ზღვრულ მოცულობასთან	81,5%	44,20%
სახაზინო ვალდებულებების ემისიით და განთავსებით წარმოქმნილი დაუფარავი ვალის მოცულობა (მლნ. ლარი)	-	6,4
პროცენტულ მიმართებაში	-	0,6%
სხვა დანარჩენი	27,3	12,9
პროცენტულ მიმართებაში	7,50%	1,38%

სახაზინო ვალდებულებების ემისიით წარმოქმნილი ვალის ხვედრითი წილის სიმცირე ვალის მთლიან მოცულობაში (0,6% 1998 წელს და 2,5% 1999 წლის გაგებით) ცხადყოფს, რომ საშინაო ვალის თითქმის მთელი მოცულობა არასაბაზრო ვალდებულებებით არის წარმოდგენილი. ვალის ასეთი აკვივლიზებული ფორმით არსებობის დადებით მხარედ შეიძლება მივიჩნიოთ ის, რომ სახელმწიფოსათვის შედარებით ადვილი (ნაკლებად საპასუხისმგებლო) იქნება მისი მომსახურება, თუმცა ვალის სწრაფი ტემპით ზრდის კვალობაზე მისი მომსახურების გაზრდილი ხარჯები მნიშვნელოვან ფინანსურ სირთულეებს ქმნის მთავრობისათვის. სახელმწიფო საშინაო ვალის მომსახურების შესახებ მონაცემები მოყვანილია 3 ცხრილში, საიდანაც ჩანს, რომ 1998 წლისათვის ვალის მომსახურებაზე გათვალისწინებული ხარჯება წინა წელთან შედარებით 12,8 მლნ. ლარით (32,6%) გაიზარდა და 52,0 მლნ. ლარი შეადგინა. ეს თანხა 1998 წლის სახელმწიფო ხარჯების დაგეგმილი მოცულობის 5,5%-ია. ვალის მოსახურებას თანხის ძირითადი ნაწილი ს.ე.ბ.-ის სესხების მომსახურებაზე მოდის: 1997 წელს 68,36%

² ცხრილი შედგენილია საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მონაცემების საფუძველზე.

და 1998 წელს – 76,92%. რაც შეეხება მოსახლეობის კუთვნილი ანაბრების ინდექსაციის მომსახურების ხარჯებს, მისი ხვედრითი წილი სულ უფრო მცირდება (იხევე, როგორც მომსახურების ხარჯები სხვა ვალებზე). მისი დინამიკა ასეთია: საშინაო ვალის მომსახურების მთლიანი ხარჯების – 12,75% 1997 წელს; 9,61% – 1998 წელს. იმის გამო, რომ ქვეყანაში ფინანსური კრიზისი ამ ბოლო წლებში სულ უფრო ღრმავდება, შეუძლებელი ხდება გათვალისწინებული ხარჯების დაფინანსება და წინა წლის ვალი მომდევნო წლის ვალის მოცულობას ემატება, რაც ერთგვარი იძულებითი რესტრუქტურისაციის სახეს ღებულობს. ასე, რომ სახელმწიფო საშინაო ვალის მომსახურების ხარჯების ზრდა, ვალის დაფარვის უმნიშვნელო ტენდენციებისა და საბიუჯეტო კრიზისის ფონზე კიდევ უფრო ამუქებს ქვეყნის საფინანსო სისტემაში შექმნილ მძიმე სურათს.

სახელმწიფო საშინაო ვალის მომსახურების ბაზიური ხარჯების სტრუქტურა³

ცხრილი 3

	1997წ.	1998წ.
ვალის მომსახურებისათვის გათვალისწინებული ხარჯები სულ (მლნ. ლარებში)	39,2	52,0
საქართველოს მოსახლეობის მიერ ყოფილ სახელმწიფო კომერციულ ბანკებში შტანილი ანაბრების ინდექსაციის ხარჯების მომსახურებისათვის (მლნ. ლარებში)	5,0	5,0
პროცენტებში ვალის მომსახურების მთლიან თანხასთან	12,75%	9,61%
მთავრობის მიერ ს.ე.ბ.-დან აღებული სესხების მომსახურების ხარჯები (მლნ. ლარებში)	26,8	40,0
პროცენტებში ვალის მომსახურების მთლიან თანხასთან	68,36%	76,92%
სახელმწიფო მოკლევადიანი სასესხო ვალდებულებების მომსახურების ხარჯები (მლნ. ლარებში)	3,3	4,8
პროცენტებში ვალის მომსახურების მთლიან თანხასთან	8,41%	9,23%
მომსახურების ხარჯები დანარჩენ ვალებზე (მლნ. ლარებში)	4,1	2,2
პროცენტებში ვალის მომსახურების მთლიან თანხასთან	10,45%	4,23%

ქვეყანაში მიმდინარე საბიუჯეტო კრიზისის პირობებში სახელმწიფო კრედიტი, როგორც ბიუჯეტის შემოსავლებს ერთ-ერთ.

³ ცხრილი შედგენილია საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მონაცემების საფუძველზე.

წყარო, უფრო მნიშვნელოვანი ხდება. მარტო 1998 წლის 1 კვარტალში ს.ე.ბ.-მა 33 მლნ. ლარის კრედიტი გამოყო ბიუჯეტის ხარჯების დასაფინანსებლად. მთლიანად წლის განმავლობაში ს.ე.ბ.-ის საკრედიტო ემისია ბევრად აღემატებოდა ლიმიტს - 54 მლნ. ლარს. ამ პროცესის ნეგატიურმა ეფექტმა კი წლის პოლოსათვის ინფლაციის მნიშვნელოვანი ზრდით აჩინა თავი.

სახელმწიფო კრედიტის არხებით ბიუჯეტის დეფიციტის დაფინანსების ალტერნატიული გზაა სახელმწიფოს სახაზინო ვალდებულებების განთავსება [6]. 1998 წლის ბიუჯეტში ამ გზით 32 მლნ. ლარის ამოღება იყო დაგეგმილი. ვინაიდან აღნიშნული ღონისძიება დეფიციტის დაფინანსების არაინფლაციურ და ცივილიზებულ მეთოდად მოიაზრება, საქართველოში მყოფი უცხოელი ექსპერტების რეკომენდაციები და ფისკალური ხელისუფლების მცდელობაც სახაზინო ვალდებულებების ემისიის, როგორც ს.ე.ბ.-ის კრედიტების ალტერნატივის, გაფართოებისაკენ იყო მიმართული. აღნიშნული მიდგომისადმი დამოკიდებულება რუსეთის საფინანსო კრიზისის შემდეგ რადიკალურად შეიცვალა, რადგან რუსეთში კრიზისის ძირითად მიზეზად სწორედ სახელმწიფო სასესხო ვალდებულებების ემისიას მიიჩნევენ. ჩინამდეაღუსე მიუხედავად სახელმწიფო საკრედიტო სისტემაში დაშვებული შეცდომებისა, სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების ბაზარმა, ჩვენი აზრით, მხოლოდ კატალიზატორის და არა კრიზისის ინიციატორის როლი ითამაშა და ეგზოგენური მოვლენების სახე მისცა რამდენიმე წლის განმავლობაში ეკონომიკური ურთიერთობების სიღრმეში დაგროვებულ "ნეგატიურ ეკონომიკურ პოტენციალს".

მართალია, ფინანსური პრობლემს საერთო მონახაზი ანალოგიურია საქართველოსათვისაც, მაგრამ სახაზინო ვალდებულებების ბაზრის იმ სახითა და ტემპებით გაფართოებას, რომელსაც სახელმწიფო ისახავს მიზნად (36 მლნ. ლარის ამოღება 1999 წლის და 65 მლნ. ლარის 2000 წლის ბიუჯეტში), ჩვენი კვლევის ეკონომიკური რეალობის ფონზე (მისთვის დამახასიათებელი სპეციფიკური ეკონომიკური შედეგები) ანსაკუთრებით პრობლემური იქნება. ეს პრობლემები შეიძლება სამი მიმართულებით განვიხილოთ.

1. სახელმწიფო საშინაო ვალის სტრუქტურაში მოკლევადიანი ვალდებულებების წილის გადიდება გამოიწვევს მისი ხშირი რეფინანსირების აუცილებლობას, ვინაიდან რეფინანსირება ვალდებულებების დაფარვის ძირითადი წყაროა საბიუჯეტო შემოსავლებთან დაკავშირებული პრობლემების გამო. ხშირი რეფინანსირება კი ზრდის ვალის მომსახურების ხარჯებს. ამასთან მთავრების, როგორც კრედიტორის ექსპანსია საკრედიტო ბაზარზე უარყოფითად იმოქმედებს საშუალო და ვრძელვადიანი დაკრედიტების განვითარებაზე. ვინაიდან ისედაც მცირე საკრედიტო რესურსების ძირითადი ნაწილი საფინანსო ბაზრის სწორედ მოკლევადიან სექტორში "გადაიქაჩება" მთავრობის მხრიდან მასზე მუდმივად მზარდი მოხონების გამო.

სახაზინო ვალდებულებების ემისიით ბიუჯეტში დაგეგმილი თანხის ამოღებისათვის ხელისუფლება აღნიშნულ თანხაზე

გაცილებით უფრო დიდი მოცულობის ემისიას ახდენს. ასე მაგალითად, 1928 წლის 1 კვარტლის ბოლოსათვის ს.ე. განთავსებით ბიუჯეტში შემოსული თანხებს ნაზრდი ჯამი 6148 ათას ლარს შეადგენდა, ხოლო ემისიის მოლიანი მოცულობის ნაზრდი ჯამი ანავე თარიღისათვის 25116 ათას ლარს. საფინანსო ბაზარზე კი გადასწყვეტ გაეღვენას სწორედ ემისიის საერთო მოცულობა ახდენს. თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებასაც, რომ სახელმწიფოს, როგორც მსესხებელს, საშინაო ბაზარზე ვერც ერთი კერძო მსესხებელი ვერ გაუწევს კონკურენციას, სავსებით რეალურია "გან. ბევების ეფექტი".

მაშინ როცა სახელმწიფოს ფინანსური მდგომარეობა არასტაბილურია, საკრედიტო ბაზარზე მისი ხშირი გამოსვლა საფრთხეს უქმნის აღნიშნული ბაზრის მდგომარეობას. ასე, რომ ადრე თუ გვიან ხაზინა ლოგიკური არსეების წინაშე დადგება: ა) შეამციროს ბაზარზე გამოსვლების სიხშირე, ერთ გამოსვლაზე კრედიტზე მოთხოვნის მოცულობის გადიდების ხარჯზე. ასეთ შემთხვევაში ადგილი ექნება საკრედიტო ბაზარზე ძლიერ დამაბუღლებს ან სულაც ბაზრის გამოცარიელებას, ან ბ) შეამციროს მოთხოვნების საერთო მოცულობა 1 გამოსვლაზე, ბაზარზე გამოსვლების გახშირებით, რაც ბაზრის მოკლევადიან, შედარებით მცირე სიძლიერის, მაგრამ ხშირი დესტაბილიზაციის მიზეზი იქნება. ამდენად სახელმწიფო ვალის შემადგენლობაში მოკლევადიანი დავალიანების მუდმივი ზრდა აძლიერებს დაბაბუღობას საკრედიტო სისტემის შიგნით, რაც თავის მხრივ უარყოფით გაეღვენას ახდენს სახელმწიფოს შემოსავლების ცორმირებაზე. კერძოდ — იზიდავს რა თავისკენ საკრედიტო რესურსების ძირითად ნაწილს, რასაც თან ახლავს საპროცენტო განაკვეთის ზრდაც, სახელმწიფო საშუალებას ართმევს ადგილობრივ მწარმეებს უფექტიანად მოიზიდონ საკრედიტო რესურსები თავიანთი სამკურნეო საქმიანობის დაფინანსებისათვის (გამომევეების ეფექტი) და ვინაიდან საჭარო რესურსების მოზიდვის სხვა უფექტიანი წყაროები არ არსებობს, ნათ ეძლევათ სტიმული არგადახდების ხარჯზე მეტილიზებული თანხებით დააფინანსონ საკუთარი სამკურნეო ხარჯები. არგადახდები ქვეყნის მწარმოებლური სექტორის ხელოვნურ დეფლაციასთან ერთკვარი ადაპტაციაა, რაც თავის მხრივ კიდევ ამძიმებს სახელმწიფოს ფინანსურ მდგომარეობას.

2. ოდესსათვის ქვეყნის საკრედიტო ბაზარზე არსებული საპროცენტო განაკვეთი დაახლოებით სამო-ოთხჯერ აღემატება მთავრობის მიერ ს.ე.ბ.-დან მღებული შეღავათიანი კრედიტების განაკვეთს. ა. მიუხედავად იმისა, თუ რა განაპირობებს რეალური საპროცენტო დირკტულებების ასეთ მა, აღ დონეს: — ინფლაციური საშიშროება თუ საკრედიტო რესურსების უკმარისობა, ცხადია ერთი რამ — სახაზინო ვალდებულებების ემისიის მოცულობის დაგვიმილი სიდიდით გაზრდა დაბაბუღს საფინანსო ბაზარს და უკვიეს შემახვევაში, მისალოდ შეამკრებს საპროცენტო განაკვეთების დაწევას. მსოფლიო პრაქტიკაში

ცნობილია, რომ სახელმწიფოს კრედიტის პასიური ოპერაციებისათვის ყველაზე ხელსაყრელია გამოცოცხლების (ან კრიზისის) ფაზა, როცა საპროცენტო განაკვეთები დაბალია. ჩვენს შემთხვევაში, სახელმწიფოს ნაადრევად გამოსვლამ საფინანსო ბაზარზე შესაძლოა შეაფერხოს ციკლის მოცემულ ფაზაში საკრედიტო სისტემისათვის ნაშანდობლივი და ნორმალური პროცესების განვითარება. ე. ი. შესაძლოა შეფერხდეს ეკონომიკური ციკლის ბუნებრივი მსვლელობა.

განვითარებულ ქვეყნებში მაღალი საპროცენტო სარგებელი სულაც არ არის სახელმწიფო სასესხო ვალდებულებების მიზიდველობის ძირითადი მიზეზი. საიმედოება და აბსოლუტური ლიკვიდობა არის ის მთავარი პირობები რას საფუძველზეც მთავრობა ახორციელებს თავისი სასესხო ვალდებულებების წარმატებით განთავსებას. საინტერესოა აღნიშნული პრობლემის კიდევ ერთი ასპექტი. ცნობილია, რომ სახაზინო ვალდებულებების აუქციონები საბანკო სექტორისათვის არის გათვალისწინებული. მოსახლეობის ხელთ არსებული ნაღდი ფული მთლიანად მიმოქცევაში არსებული ფულის მასის დაახლოებით 52%-ია (სხვა მონაცემებით 40%) და ვინაიდან აღნიშნული თანხა თითქმის მთლიანად მოხმარებაზეა მიმართული, საფინანსო ბაზრის განვითარებისათვის იგი არანაირ პირობას არ ქმნის. დანაზოგების დაბალი დონე განპირობებულია მოსახლეობის საშუალო შემოსავლებსა და საარსებო მინიმუმს შორის დიდი უარყოფითი სხვაობით. სახელმწიფოსათვის საჭირო ნასესხები სახსრების ზრდის პარალელურად არ იზრდება დანაზოგები. ასეთ დროს კი მაღალი საპროცენტო განაკვეთები (რასაც ს.ე.-ის აქტიური ემისია გააძლიერებს) კიდევ უფრო გააძლიერებს საინვესტიციო ბარჯებს, შეამცირებს ექსპორტს და წარმოების ზრდის ტემპებს.

3. პრობლემის ბოლო ასპექტი. საქართველოში ფასიანი ქაღალდების ბაზარი ჩამოყალიბების საწყის სტადიაშია, მან პერსპექტივაში ღიდა როლი უნდა შეასრულოს ქვეყანაში სრულფასოვანი საფინანსო ბაზრის ჩამოყალიბების საქმეში, რასაც განვითარებული ქვეყნების გამოცდილებაც ადასტურებს. ამდენად, სახაზინო ვალდებულებების ბაზრის სტაბილურობას უაღიდესი მნიშვნელობა აქვს. თუ მთავრობა აღნიშნული ვალდებულებების ემისიას ბაზრის ტევადობის და თავისი რეალური ფინანსური შესაძლებლობების გათვალისწინების ვარჯულ მოახდენს (ჩვენის აზრით, ზემოთმოყვანილი ციფრები სწორედ ამაზე მეტყველებენ), ადგილი ექნება სახაზინო ვალდებულებების ბაზრის გაჯერებას, გაიზრდება დისკონტის ხარჯები, შეიქმნება პოზიტიური ადრე განთავსებული ვალდებულებების რეფინანსირებაში და ჩამოყალიბდება საზოგადოების ნეგატიური ფსიქოლოგია სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდებისადმი. სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების (ყველა ტიპის) ემისიის მოცულობა უნდა იგეგმებოდეს ისეთი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების გათვალისწინებით, როგორებიცაა: საინვესტიციო მოთხოვნის დონე, რაციონალური ინფლაციური მოლოდინის დონე და სხვა.

პრობლემის სამივე ასპექტში განხილვის საფუძველზე იკვეთება ერთგვარი წინააღმდეგობა ხაზინის (ბიუჯეტის) ფისკალურ მოთხოვნებით ნაკარნახევ ამოცანებსა და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის (შეიძლება ითქვას საერთოდ მაკროეკონომიკური პოლიტიკის) სტრატეგიულ მიზნებს შორის. ამასთან საფინანსო სისტემის სახელმწიფო რგოლის კრიზისის პირობებში, სახაზინო ვალდებულებების ემისიის ნაჩქარევად გადიდება ბაზრის სტიქიურ პირობებზე დამოკიდებულს გახდის სახელმწიფო კრედიტის სისტემას, რის გამოც იგი მომავალშიც ვერ შეასრულებს თავის მარკეტულირებულ ფუნქციას და ციკლური რყევების ერთ-ერთ გამაძლიერებელ მექანიზმად გადაიქცევა.

მაღალი საპროცენტო განაკვეთები ქვეყნის შიგნით პასიური მიქსინარე ანგარიშების გაუმჯობესების კარგად აპრობირებული კლასიკური მექანიზმია, მაგრამ როგორც პრაქტიკამ გვიჩვენა მაღალ საპროცენტო განაკვეთებს საქართველოს საკრედიტო ბაზარზე არ გამოუწვევია მოკლევადიანი უცხოური კაპიტალის მოდინების საგრძნობი ზრდა. ამის მთავარი მიზეზი ქვეყნის მყიფე ეკონომიკური (და არა მხოლოდ) სტაბილურობისადმი უნდობლობა უნდა იყოს. ამ რიგად საქართველოში მაღალი საპროცენტო განაკვეთების ერთადერთ პოზიტიურ ეფექტად შეიძლება მივიჩნიოთ ის, რომ გარკვეულწილად იზღუდება ქვეყნიდან ადგილობრივი კაპიტალის უცხოეთში "გაწოვა" თუ ამ მდგომარეობას დავაკავშირებთ სახაზინო ვალდებულებების ემისიის მოცულობის გაფართოების ამოცანასთან, რომლის გადაწყვეტასაც ცდილობს ფისკალური ხელისუფლება, იკვეთება ერთი პერსპექტივა - სახაზინო ვალდებულებები, როგორც მაღალი საიმედოობის, ლიკვიდურობისა და შემოსავლიანობის ობიექტი მიზიდველი უნდა გახდეს არარეზიდენტებისათვის. მათი ფართოდ მოზიდვა ს.ე. ბაზარზე, მოკლევადიან პერსპექტივაში მდგომარეობიდან გამოსვლის ერთ-ერთი ოპტიმალური გზაა. უცხოური კაპიტალის მოდინება გააუმჯობესებს საგადასახადო ბალანსს, ამას გარდა ემიტენტი უფრო სრულად დააკმაყოფილებს თავის მოთხოვნას ნასესხ სახსრებზე და ეს ყველაფერი არ დააწევა საკრედიტო რესურსების საშინაო ბაზარს, რომელმაც თავისი რესურსები რეალური წარმოების სექტორში უნდა მიმართოს. ამ უკანასკნელისათვის კი სტიმული უნდა შეიქმნას არა საბანკო არამედ თვით წარმოების სფეროში.

პრობლემის გადაწყვეტის ზემოაღნიშნულ გზას თავისი ობიექტური ნაკლოვანებებიც გააჩნია, კერძოდ:

- რუსეთის საფინანსო კრიზისის შედეგად წარმოქმნილი ნეგატიური ფსიქოლოგიის ნეიტრალიზებისთვის ხელისუფლებას დამატებითი გარანტიების შექმნა დასჭირდება;
- არარეზიდენტები არ სტაბილურობის ნებისმიერი გამოვლენისადმი უფრო მგრძობობიერი არიან და ასეთ შემთხვევაში მოსალოდნელია სახაზინო ვალდებულებებზე მოთხოვნის მკვეთრად შემცირება, კაპიტალის ერთდროული გადინება ქვეყნიდან, პროცენტის განაკვეთის სწრაფი ზრდა. ყოველივე ეს კრიზისულ სიტუაციას უწყმინს;

- კაპიტალი, რომელიც თავისი ხასიათით სპეკულაციურია, იმ შემთხვევაშიც კი დატოვებს ქვეყანას, თუ ეკონომიკური არასტაბილურობის არანაირი საშიშროება არ იქნება, მაგრამ შეიქმნება ქვეყნის გარეთ ამ კაპიტალის უფრო მომგებიანად განთავსების შესაძლებლობა. ასეთი არახელსაყრელი მდგომარეობის შესასუსტებლად სახელმწიფომ უნდა მოახერხოს ისეთი პირობების შექმნა, რომ ქვეყნის შიგნით მოღწეული მოკლევადიანი კაპიტალი გრძელვადიან საიმედო ინვესტიციებში იქნეს ტრანსფორმირებული. ამის განხორციელება შეიძლება მოკლევადიანი სახაზინო ვალდებულებების საშუალოვადიან სავალუტო ობლიგაციებში კონვერტირების გზით, რომლებიც შემდგომ საკუთრებით უფლებასე (მაგ., საწარმოთა აქციები და ა. შ.) შეიძლება გადაიცვალოს, წინააღმდეგ შემთხვევაში სახაზინო ვალდებულებების ბაზარზე მოწოდება არარეზიდენტების წრის გაფართოებას, ადრე თუ გვიან, აუცილებლად მოაყვება მოკლევადიან სემოთ აღნიშნული ნეგატიური სექტორით განვითარება, რამეთუ არარეზიდენტები, ისევე როგორც ბანკები, არასტაბილურ კრედიტორთა ჯგუფს მიეკუთვნებიან.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების ბაზარმა დიდი როლი უნდა შეასრულოს ქვეყანაში საფონდო ბაზრის ჩამოყალიბება-განვითარების სექტორში, მაგრამ სახაზინო მოკლევადიანი ვალდებულებების აუქციონი ასეთ ამოცანებს ვერ გადაწყვეტს. პირიქით, იგი კიდევ უფრო ძაბავს საფინანსო ბაზრის მოკლევადიან სექტორს, რომელიც ისედაც ზედმეტად "ცოცსალა" და ეს ყველაფერი იმიტომ, რომ ს.კ. არამოთხოველური ინვესტიციების ობიექტია ამ სიტყვის რეალური გაგებით, არამედ მოკლევადიანი, ლიკვიდური რესურსი, M2 ტიპის ფულად კრეგატთან მიახლოებული აქტივი, რომელიც მეორად ბაზარზე ნაკლებად მიმოიქცევა მით უფრო, როცა ისინი საბანკო სექტორშია განთავსებული. ასეთ პირობებში შეუქმლებელია საფონდო და საფინანსო ბაზრების განვითარება და შესაბამისად რეალური (წარმოების) სექტორის აღდგენა-განვითარება. აღნიშნული სირთულეების დასაძლევად მიზანშეწონილია სახელმწიფო საშუალოვადიანი ობლიგაციების (ნოტების) გამოშვება, რომელიც უპირველეს ყოვლისა, არასაბანკო სექტორზე იქნება ორიენტირებული, რაც საგრძნობლად გააიარაღებს კრედიტის ღირებულებას. მოსალოდნელია, რომ საკროეკონომიკურ დონეზე მან შეამციროს მიმდინარე მოხმარება, მაგრამ დღეისათვის ქვეყანაში არსებული ჩრდილოვანი ეკონომიკის დიდი მასშტაბების გამო ეს ვეფქტი არც ისე დიდი იქნება (ეს აქვეტი საყურადღებოა იმდენად, რამდენადაც ბიუჯეტის შემოსავლების მნიშვნელოვანი ნაწილი სწორედ მოხმარების დაბეჭერაზე მიდის). უმჯობესი იქნება, თუ აღნიშნული ვალდებულებები სახელმწიფოს მხრიდან ვადამდეულ განაღდებას არ დაექვემდებარება. მოკლევადიანი ს.კ.-ების ემისია კი მიზანშეწონილია საკასო დეფიციტის დასაფარავად იქნეს გამოყენებული.

საქართველოს სახელმწიფო საშინაო ვალის მართვის ეკონომიკური და სოციალური ვეფქტიანობის ასამაღლებლად

საგარეო ურთიერთობების
მინისტროს
გენერალური მდიანი

მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მოსახლეობის ინდექსაციას დაქვემდებარებული ანაზრების თანხების გრძელვადიან, სახელობით ობლიგაციებში კონვერტირება, რომლის ღირებულებაც სახელმწიფოს მიერ გამოცხადებული ვალდებულებების საბოლოო განაღდებას თარიღამდე დროის შემკირების კვალობაზე თანდათანობით გაიზრდება, ე. ი. უნდა მოხდეს აღნიშნული ვალის კონვერსია და კონსოლიდაცია. გრძელვადიანი ვალდებულებები სახელმწიფოს მხრიდან ვადამდე განაღდებას არ უნდა ექვემდებარებოდეს (გამონაკლისის გარდა), მაგრამ მოსახლეობას საშუალება უნდა მიეცეს ამ ობლიგაციების გადასახადების (ბეგარის) ან სხვა შენატანების ანგარიშში ჩათელისათვის, საპრივატიზაციო თანხის ნაწილის დასაფარავად და რაც მთავარია, შესაძლებელი უნდა იყოს მათი გირაოს სახით გამოყენება, რასაც ე.წ. „ლიკვიდურობის“ დადებითი ეფექტი ექნება და გაზრდის ინვესტიციურ აქტივობას. აღნიშნული ღონისძიებების მიზანშეწონილობას კიდევ უფრო ცხადყოფს ღარის დღეისათვის მიმდინარე დეველვაცია, რაც ამ თანხებს კიდევ უფრო მისერულად აქცევს, ხოლო მათი გრძელვადიან სახელმწიფო ფასიან ქალაქებში კონვერტირება (მოყვანილი სქემით) საშუალებას მისცემს მოსახლეობას თეთონ იზრუნონ საკუთარ დანაზოგებზე. ცხადია, რომ ასეთი ტიპის ფასიანი ქალაქები გარკვეულწილად სავადაამსდელი საშუალების ფუნქციას შეასრულებს და მის მიმოქცევას ფულის მასის გადიდების ეფექტი ექნება, მაგრამ ფულის მასის უკიდურესად შეზღუდვის პირობებში (ფულას მასა მ.შ.პ.-ის 5-6 პროცენტია) ამას, ჩვენი აზრით, უფრო პოზიტიური ეფექტი უნდა ჰქონდეს ეკონომიკისათვის.

ჩვენს მიერ შემოთავაზებული სქემის მიხედვით ინდექსაციის ღონისძიების უზრუნველყოფისათვის მიზანშეწონილია ე.წ. „განაღდებას ფონდის“ შექმნა, რომლის შევსების ძირითადი წყარო სახელმწიფოს საგადასახადო შემოსავლების ერთი რომელიმე სახეობა (ან რამდენიმე) ან მისი (მათი) ნაწილი იქნება. დასავლეთის ქვეყნებში (საფრანგეთში, გერმანიაში, ინგლისში). ანალოგიური ტიპის ფონდებით კონსოლიდირებული (ვადავადებული) გრძელვადიანი საშინაო ვალდებულებების დაფარვას საკმაოდ წარმატებით ახორციელებდნენ.

სახელმწიფო საშინაო ვალის მართვის ეფექტიანობის ამაღლების აუცილებელი პირობაა სახელმწიფოსათვის საჭირო ნაწესები სახსრების მოცულობის მინიმუმამდე შემცირება, რაც მიღწეული უნდა იქნეს სახელმწიფოს საგადასახადო და სახაზინო სამსახურების მუშაობის, ასევე მთლიანად სახელმწიფო ფინანსების მართვის სისტემას გაუმჯობესებით.

ლიტერატურა

1. *Теория финансов*. Под. ред. Н. Е. Заяц, М. К. Фисенко, Минск, "Вышэйшая школа", 1997.

2. Бурда М, Виплош Ч. *Макроэкономика. Европейский текст*, Пер. с англ., СПб, "Судостроение", 1998.
3. Мэнкью Н. Г. *Макроэкономика*, Пер с англ., М., Изд-во МГУ 1994.
4. Месхия Я. Е., Яшвили Р. *Денежно-кредитная политика Грузии*. — ж. Вопросы экономики, 1998, №9.
5. Месхия Я. Е., *Проблемы трансформации налогово-бюджетной политики Грузии в условиях переходной экономики*, Ж., "Общество и экономика", 1998, №2.
6. ალავიძე ფ. *საქართველოს სახელმწიფო საშინაო ვალის პრობლემები და პერსპექტივები*, კრებული №: "გარდამავალი პერიოდის საფინანსო-ეკონომიკური პრობლემები საქართველოში" ტომი № 1 თბილისი, ფსკი, 1998წ.

Modern Problems of the State Internal Debt Management of Georgia

Meskhia Jakob, Alavidze Fridon
 Scientific-Research Institute of Financy
 "ТЕМКА", m/r XI, kv.1
 Tbilisi 380091
 Georgia

Summary. The economical and financial crisis arisen in Georgia during the transitional period towards market-driven economy is getting more aggravated due to the problem of increase and irrational use of the State debt. Because of ineffectivе monetary-credit and fiscal policy conducted during the last years the State has to increase significantly foreign and internal debts of the country in order to make good the budget deficit. At the same time increase rate for the whole domestic product is so low that it can not provide neutralization of the high increase rate of the State debt. In the internal debt structure gradually increases the volume of loans taken by the government from the National Bank and the State treasury liability quota is represented on a low level. Besides, an effective system for the internal debt registration and management is not developed yet.

The authors have developed a model for the State internal debt management, which through optimal placement of the State treasury liabilities on the domestic credit market enables reduction of bank interest charges and revival-development of a realistic sector of economy, accordingly. Given model envisages issue of middle-term bonds oriented on non-bank sector, reduction in credit price, conversion-consolidation of

population deposits, covering of payments, privatization sum, pawn and other fees with bonds, creation of a "payment fund" for financial provision of indexation.

Современные проблемы управления внутренним государственным долгом Грузии

Мехия Яков, Лавидзе Фридон

Тбилиси 380091

ТЭВЗ, XI м/р, I кв.

Научно-исследовательский
институт финансов

Резюме. Созданный в Грузии на переходном этапе экономический и финансовый кризис еще более обостряется проблемой роста государственного долга и его иррационального использования. Вследствии проведенной в последние годы неэффективной денежно-кредитной и фискальной политики государство вынуждено значительно увеличить внешний и внутренний долг страны и с их помощью обеспечить финансирование дефицита бюджета. В тоже время темпы роста валового внутреннего продукта настолько низки, что они не обеспечивают нейтрализацию высоких темпов роста государственного долга. В структуре внутреннего долга постепенно увеличивается объем ссуд, взятых правительством у Национального Банка и на низком уровне представлен удельный вес казначейских обязательств. Вместе с тем, не разработана эффективная система учета и управления государственным внутренним долгом.

Разработанная авторами модель управления государственным внутренним долгом, обеспечивает путем оптимального размещения государственных казначейских обязательств, на кредитном рынке страны уменьшение банковских процентов и, соответственно, возрождение и развитие реального сектора экономики. Предложенная модель предусматривает выпуск государственных среднесрочных облигаций, ориентированных на небанковский сектор, удешевление кредита, конверсию и консолидацию связанного с вкладами населения долга, за счет облигаций в счет налогов, приватизационных сумм, залогов и других взносов, а также создание "фонда погашения", с целью финансового обеспечения индексации.

The Role of the Government in the Advancement of Cultural Values

John Conway O'Brien
California State University, Fresno
5241 N. Maple Avenue
Fresno, California 93740-0054
USA

Received February 25, 1999

Summary. In this paper, an attempt is made to determine whether or not the government, the federal government the State has a role to play in the advancement of culture. Should the government in its fiscal policy provide funds to support the artist in his endeavors to advance our culture?

In an endeavor to determine the State's responsibility to lend financial support from funds derived from taxation to artists in need of such aid, a critical examination will be made of the arguments for and against, embodied in "Art for Art's Sake," "Beauty is in the Eye of the Beholder," and the withholding of government's funds is "Censorship." Withholding government funds for artistic projects is said to violate the individual's right to freedom of expression, and in the case of universities is a violation of one's academic freedom. Any infringement on such freedom is said to be censorship.

Suggestions on the problem of famous people are given in the paper as well. In the view of Georg Bernard Shaw and Lev Tolstoj, the lack of financial security provides the artist with a necessary stimulus to the creation of works of art.

Tolstoj believed that to protect all forms of art was a greater error than to forbid it altogether, that it is better that there "be no art at all than corrupting art".

Many persons believed that the State's intervention should be of a practical nature, not ideological. Where an artistic project's potential for the advancement of the nation's cultural goals is known in advance, financial aid from the State should not be withhold.

***

In recent years, the role of the government in providing artists with the wherewithal to pursue their artistic vocation and inclinations has become an extremely heated and very controversial problem. In this paper, an attempt is made to determine whether or not the government, the federal government, the State, has a role to play in the advancement of culture. Should the government in its fiscal policy provide funds to support the artist in his endeavors to advance our culture? On the value of the artist's contribution to the common good, Jacques Maritain has written: "Leave, then, the artist to his art: he serves the community better than the engineer or the tradesman." (Maritain, 1972, 86)

This statement of Maritain's is true only in so far as the artist produces a work of art, rather than something that might be better described as trash, as something

pernicious and therefore inimical to the public interest. Where a work of art is regarded as pernicious, the question of censorship may arise. Should the State exercise its legitimate power to ban such works? Or, on the other hand, are there forces within the social community, to which such action may be confidently delegated without resort to censorship, an abomination in a free, democratic society? At the same time, the State may decide not to censor works which are harmful to the common good, but instead decides to withhold financial aid from what it regards as work unworthy of its assistance.

A great hue and cry was raised recently as a result of the display of Robert Mapplethorpe's photographs, an exhibition funded by the National Endowment for the Arts. Mapplethorpe's exhibition was first arranged by the Institute of Contemporary Art, the University of Pennsylvania, with the aid of a grant from the NEA. After having run in Philadelphia and two other cities, opposition to the exhibition of Mapplethorpe's photographs in the Corcoran Gallery, Washington, D.C. began to mount. The opposition to the show is said to have found its champion in Senator Jesse Helms, a Republican Senator from North Carolina, and among other things, a member of the Select Committee on Ethics.¹ Senator Helms and his supporters undertook action to prevent the use of federal funds to support in the eyes of many such pernicious works as the Mapplethorpe exhibition and that of Andres Serrano's picture which bore the blasphemous title of "Piss Christ."

According to Sheldon Hackney, president of the University of Pennsylvania, the issue is not whether we should create a society where no one is belittled as a result of his membership in a particular group, and where different religious beliefs are respected and sexual exploitation of children is eliminated. The real question for Hackney is "whether it is appropriate for government to pursue those goals through legislation that suppresses certain forms of expression."²

The legislation at which opponents of the Helms Amendment take umbrage and which they have dubbed "censorship" is contained in the NEA's Statement Regarding Addition To The Grants Management Manual, effective February 8, 1991. The two paragraphs added to the Section on "Suspension, Termination and Reinstatement," of the Grants Management Manual, NEA, read as follows:

Section 304(a)³ of the Department of the Interior and Related Agencies Appropriations Act of 1990 declared that: [n]one of the funds authorized to be appropriated for the National Endowment for the Arts...may be used to promote, disseminate, or produce materials which in the judgment of the National Endowment for the Arts...may be considered obscene, including but not limited to, depictions of sadomasochism, homoeroticism, the sexual exploitation of children, or individuals engaged in sex acts and which, when taken as a whole, do not have serious literary, artistic, political or scientific value." On July 5, 1990 and September 18, 1990, the Endowment issued statements of policy and guidance interpreting this restriction to preclude the use of Endowment funds to promote, produce or disseminate materials judged to be obscene in accordance with the criteria set forth by the Supreme Court in Miller vs. California, 413 U.S. 15, (1973). Accordingly, the Endowment will enforce this prohibition after a grantee has been convicted of violating a criminal obscenity or child pornography statute, and all appeal rights have been exhausted.

In its Statement of Policy and Guidance, effective July 5, 1990, the NEA made the following observations, among others:

1. "...grant recipients, in order to receive funds, must agree that they will not use those grant funds to promote, disseminate or produce materials that are 'obscene' under the well-settled legal definition employed by the Supreme Court in Miller vs. California.
2. "The Endowment, as part of its general review procedures, will review all grant applications to determine whether the proposed project violates section 304. The Endowment may, if necessary, seek additional information from potential grantees to make this determination." The grant will be denied if the NEA determines that the project proposed is in violation of section 304.
3. "If the Endowment has reason to believe a grantee is violating section 304 after a grant is approved, either through Endowment sources or otherwise, the Endowment will write a letter to the grantee notifying it that it may be in violation of section 304 and that a written justification of the project and its compliance with section 304 must be submitted within thirty (30) days....If the Endowment finds that such a violation has occurred, the Endowment will recoup the grant money pursuant to its civil and administrative remedial powers."

In an endeavor to determine the State's responsibility to lend financial support from funds derived from taxation to artists in need of such aid, a critical examination will be made of the arguments for and against, embodied in such old chestnuts as "Art for Art's Sake," "Beauty is in the Eye of the Beholder," and the withholding of government's funds is "Censorship." Withholding government funds for artistic projects is said to violate the individual's right to freedom of expression, and in the case of universities is a violation of one's academic freedom. Artists claim freedom for art and any infringement on such freedom is said to be censorship. The word censorship is in itself a nettle difficult to grasp. Is, one may ask, censorship wrong because it is immoral? In the case of the Helms Amendment, if the withholding of funds from obscene artistic projects is censorship, it is nevertheless quite legal, just as the Supreme Court's decision in Roe vs. Wade is perfectly legal although many regard the act of abortion which it legalized as quite immoral. In one instance, we have the problem of a human but inanimate creation which is to be encouraged, on the other hand, the question is one of the sacrosanctity of human life which may be destroyed. One wonders whether those who cry "Censorship!" when the State fails to fund their artistic aspirations, are also among those who oppose any State action which would encourage the destruction of the work of the hand of the Master, no mere mortal.

In a statement headed "Academic Freedom and Artistic Expression," made at the 1990 Wolf Trap Conference on Academic Freedom and Artistic Expression, sponsored by the American Association of University Professors, the following charge had been levelled against the State:

Public funding for artistic presentations and for academic institutions does not diminish (and indeed may heighten) the responsibility of the university

community to ensure academic freedom and of the public to respect the integrity of academic institutions. Government imposition on artistic expression of a test of propriety, ideology, or religion is an act of censorship which impermissibly denies the academic freedom to explore, teach, and learn.³

The Helms Amendment is such a test. It does not permit the use of funds to produce materials which "do not have serious literary, artistic, political or scientific value."

A. ART FOR ART'S SAKE

(1) George Bernard Shaw

In the late nineteenth century, George Bernard Shaw in his own witty and inimical fashion took to task, one, Max Nordau, the author of Entartung, known in England and the United States as Degeneration for his attack on the reputation of such great artists as Wagner, Ibsen, Tolstoy, Rossetti, etc. "Nordau had briefed himself as devil's advocate against the great artistic reputations of the XIX century:..." (Shaw, 1908, 5) In this notorious work, Nordau argued that Western civilization was exhausted and

symptoms of degeneracy are visible in all directions, culminating at various points in such hysterical horrors as Wagner's music, Ibsen's dramas, Manet's pictures, Tolstoy's novels, Whitman's poetry, Dr. Jaeger's woollen clothing, vegetarianism, scepticism as to vivisection and vaccination, Anarchism and Humanitarianism, and, in short, everything that Dr. Nordau does not happen to approve of (Shaw, 1908, 6-67)

Nordau's work might easily be interpreted as an attack on the nineteenth century idea of progress. The degeneracy to which he referred may not have been taking place at that time, at least according to Shaw, but it certainly was to be seen shortly thereafter in both world wars, and loomed large in the Gulags of the Soviet Union and the concentration camps of Nazi Germany. At that time, however, Shaw saw in Nordau a dupe of the theory "that the world is going to the dogs." (Shaw, 1908, 64-65) (In retrospect, Nordau may have been right even in 1991, some 98 years after the publication of Entartung.)

Shaw does imply that there is a modicum of truth in Nordau's criticism of our civilization in 1893. At the same time, Shaw feels it necessary to examine the nature of the service performed by the artist, a service culminating in the promotion of the public interest. Although Shaw is not in favor of permitting the "genius" for the sake of the good of society" to utter sedition, to blaspheme, to outrage good taste, to corrupt the youthful mind, "...simply because he is a genius, nevertheless he is also opposed to any attempt by the State "to suppress all departures from those habits of the majority with which pretentiously calls its morals." (Shaw, 1908, 14, 39)

In response to the claim that artists for the sake of the social interest should be subsidized by the State or otherwise supported, Shaw defers somewhat to Nordau when he offers the following opinion of the members of the artistic profession:

And I do not think any person who is in touch with the artistic professions will deny that they are recruited largely by persons who become actors, or painters, or journalists and authors because they are incapable of steady work and regular habits,⁴ or that the attraction which the patrons of the stage, music, and literature find in their favorite arts has often little or nothing to do with the need which nerves great artists to the heavy travail of creation. (Shaw, 1908, 68)

In his days as a music critic, Shaw was well-known for his view that Art for Art's sake is the very devil. The work of the great artists, Shakespeare, Goethe, Dante, Ibsen, Wagner, and G. B. Shaw, should earn our respect, something which Nordau may have overlooked, for the following reasons:

The claim of art to our respect must stand or fall with the validity of its pretension to cultivate and refine our senses⁵ and faculties until seeing, hearing, feeling, smelling, and tasting become highly conscious and critical acts with us, protesting vehemently against ugliness, noise, discordant speech, frowzy clothing, and re-breathed air, and taking keen interest and pleasure in beauty, in music, and in nature, besides making us insist, as necessary for comfort and decency, on clean, wholesome fabrics to wear, and utensils of fine material and elegant workmanship to handle. (Shaw, 1908, 68-69)

Anxious to emphasize the great value of the artist's contribution to society which Nordau failed apparently to appreciate, Shaw goes on to say:

Further, art should refine our sense of character and conduct, of justice and sympathy, greatly heightening our self-knowledge, self-control, precision of action, and considerateness, and making us intolerant of baseness, cruelty, injustice, and intellectual superficiality or vulgarity. (Shaw, 1908, 69)

Shaw's worthy artists would have no trouble in obtaining financial support from the National Endowment for the Arts, for their work would have "serious literary, artistic, political... [and] scientific value." Shaw's artist would stimulate the individual's physical and moral senses with their creations of "pictures, musical compositions, pleasant houses..." The dramatic artist serves by calling "the heightened senses and ennobled faculties into pleasurable activity." The great artists, presumably those whose work in the nineteenth century was depreciated by Nordau, are those who by the excellence of their creations add a "fresh extension of sense to the heritage of the race." (Shaw, 1908, 69)

Not all "artists" however are activated by an interior necessity to create works of art which defy by their purity and beauty the iconoclast and the Philister. Many artists see their well-being in the creation of works whose only purpose is the gratification of the physical senses. In this regard, Shaw notes the action of the bullfighter, dramatists who write their lines in such a way as to allow "low comedians of a certain class to give them an indecorous turn", poets who versify nothing but "amorous infatuation", journalists who set little store by the truth but simply indulge their readers' prejudices. Therefore, concludes Shaw:

...the artist can be a prostitute, a pander, and a flatterer more easily, as far as external pressure goes, than a faithful servant of the community, much less the founder of a school or the father of a church. (Shaw, 1908, 71)

In such cases, the lofty goals of art are frustrated. It is exactly in that respect that Nordau found grist for his mill, in "art" which had no pretense to the ennoblement of the senses, and art which at times reflects the artist's own moral and spiritual imperfections. Moliere, Titian and Shakespeare are human, too.

(2) Jacques Maritain

In opposition to any attempt to "censor" his work, many an artist finds refuge in the old bromide, Art for Art's sake. As we have already noted, George Bernard Shaw described such a purpose as "the very devil." For his part, Maritain notes the tension which exists naturally between Art and Morality. The artist's goal is the creation of an object of art, a thing of beauty, a joy forever. His goal is the good of his work. Adherence to the moral code promotes the well-being of man. The artist has therefore to decide whether he will concentrate on the good of his creation without regard to the preemptory demands of morality. He may gain worldly acclaim. If he in so doing has turned his back on morality, his nights may be sleepless and filled with remorse. In such an instance the artist has clung to the motto Art for Art's sake. This, for Maritain is an absurdity. Art for the sake of the work is one thing. Art for its own sake is another, ignoring the realm of morality and "the rights of human life." This motto is an absurdity since it implies that the artist is only an artist and not a man. In fact, the artist cannot separate himself from his humanity, "from all the food, fuel and energy [art] receives from human life." (Maritain, 1972, 48) Art does not exist by itself. It is a virtue of the practical intellect and as such resides in man. It cannot be severed from man. In this regard, Maritain attributes the greatness of the art of Shakespeare, Dostoevsky, Dante, Virgil and others to the fact that [t]hey had large human purposes.

In other words, maintains Maritain, the more human the artist, "the richer the human stuff," the better the work. It is folly to believe that the purity of a work of art is dependent on a rift between it and the living forces that animate the artist, the human being. (Maritain, 1972, 48, 49) Although a work of art should be subject to its own rules, it nevertheless, depends on the soul of the artist. Art operates through a man.

Although the work of art cannot be ruled by anything but itself, "...the most discriminate artist has a concern...to act upon human souls and to serve an idea." (Maritain, 1972, 56) Since art is a virtue of the practical intellect, and since it "resides in a soul which animates a living body," a body which is a rational, social animal, art is therefore dependent on everything in the community which influences the mind and body of man.

Since morality is not a branch of aesthetics, the question of the artist's moral responsibility to other men arises. Beauty is an absolute and to it the artist owes his primary responsibility. Maritain sees the need here to bring in the idea of love. A beautiful work of art is something which we love simply because of its beauty. This is what Rimbaud had in mind when he said: la charite est cette clef. (Maritain, 1972, 59) The artist will, therefore, in his love for his fellowmen be loath to produce a work which may distort the truth or otherwise be offensive to them. Such a "restriction" is not inimical to the work of art. On the contrary, such factors

exercise an influence on the artist which redounds to the betterment of the work of art. Such love will be able "to purify the source." (Maritain, 1972, 61) Maritain explains in this way this phrase from Dieu et Manimon by Francois Mauriac:

...any kind of distorted inclination or secret connivance with evil in himself will inevitably reflect on his work, one way or another, and the work...can be free of any inclination to, or connivance with, moral evil only if the source is a purified self. (Maritain, 1972, 61)

The possibility of creating a pernicious work of art, an obscene or pornographic work is eliminated by virtue of the fact that the artist by the simple acquisition of good habits has purified himself. "A purified source springs from the depths of man's substance, and is as wild and irrepressible as any other, but it has no mud." (Maritain, 1972, 61) Such an artist can lead no one off the beaten path.

In the production of his objet d'art, the artist may find himself faced with a dilemma. As an artist, his artistic conscience prevents him from changing in his work anything that is required by the good of the work. However, from the point of view of the common good, the moral conscience of the artist may declare as morally bad something in the work that is artistically good and necessary, but, nevertheless, needs to be changed. "The dilemma defies solution. The artistic conscience wishes to preserve the work; the moral conscience wishes to change the work. Maritain sees no solution. He does, however, see a way out. (Maritain, 1972, 62-63)

- (1) The moral defect in the work may be only apparent. It may not really exist. Therefore, no real problem is posed.
- (2) It is possible that the moral conscience of an artist who has produced a pernicious work of art is in an unhealthy state, "is contaminated by questionable human inclinations, warped instincts,..." Such an artist pays great tribute to virtue when he claims that his work is free from any moral blemish. This is no solution.
- (3) The only egress from this cul-de-sac is where the artist decides to change not his work but himself, to purify the source. This is a change of no small magnitude. (Maritain, 1972, 62-63) Of course, where the motto Art for Art's sake prevails there is a great need for a purification of the source. The artist must recognize his responsibility to other men. (The NEA recognizes such a responsibility.)

To support further his claim that Art for Art's sake is an absurdity, Maritain refers to what he has chosen to call "the imperialist invasion of art in the very domain of morality,..." This invasion is described in several stages.

- (1) Rousseau and the Romantics were the forerunners of this event.
- (2) The school of Art for Art's sake expanded the invasion's dimensions.
- (3) On the false assumption that only artistic value matters, this value was to claim sovereignty over human life.

- (4) The critic, Blackmur, claimed that Byron, Goethe and Hugo had made themselves greater than any of the heroes they had created in their own art.
  - (5) Blackmur went further and claimed that the artist bore the burden of "the deliberate creation of conscience in a conscienceless society."
  - (6) Jacques Rieviere described the writer as a priest. The artist creates the human conscience
- "I submit that this very fact constitutes a refutation per absurdum of the theory of Art for Art's sake." (Maritain, 1972, 64-65)

B. BEAUTY IS IN THE EYE OF THE BEHOLDER

The nineteenth century French philosopher, Victor Cousin, defined art in these words:

Art is the free reproduction of the beautiful, not of a single natural beauty, but of ideal beauty, as the human imagination conceives it by the aid of data which nature furnishes it. The ideal of beauty envelops the infinite: the end of art is, then, to produce works that, like those of nature, or even in a still higher degree, may have the charm of the infinite." (Cousin, 1872, 165)

In an endeavor to answer the question "What is Art?*", Tolstoi noted the following statement of the French writer, Veron: "Il n'y a pas de science qui ait été de plus que l'esthétique, libérée aux rêveries des métaphysiciens."⁶ (Tolstoi, 1898, 26) Veron goes on to say:

From the time of Plato down to the official doctrines of today, art has been made into I know not what sort of mixture of pure fantasies and transcendental mysteries which find their highest expression in the absolute conception of the beautiful, original, immutable and divine ideal of things stolen.⁷ (Tolstoi, 1898, 26)

This claim of Veron, endorsed by Tolstoi as a true statement of the role of the metaphysician in aesthetics, is true of Victor Cousin to whom we here turn for guidance on the subject of beauty. According to this French writer on aesthetics, in keeping with the views of the German idealists, beauty always has a moral basis. "Cousin refutes the position that art is an imitation, and the beautiful is what pleases. He [Cousin] affirms that beauty can be defined in itself and that its reality consists in diversity and unity." (Tolstoi, 1898, 46-47) Cousin, by implication, refutes the view that beauty is in the eye of the beholder.

For Cousin, the domain of beauty is not limited to the physical world exposed to us. Its boundaries are those of the whole or nature and the genius and soul of man himself. There is beauty not only in works of art but also in the deeds of heroes, and in abstract truth itself. Although beauty is almost always agreeable to the senses, it does not follow that the agreeable and the beautiful are one and the

same. Only two of the senses which provide us with agreeable sensations may be awakened in us the idea of the beautiful. (Cousin, 1872, 126)

An artist's reproduction on "canvas of voluptuous forms of the human body may be pleasing to the senses, but at the same time it may repel in the spectator "the chaste and pure idea of beauty." The difference between the beautiful and the sensation of the agreeable is the difference between reason and sensibility. Cousin at this point goes on to show that people may disagree about the agreeable and may adjust to those differences. On the other hand, there is no disagreement about the beautiful.

In support of his contention that there is no disagreement about the beautiful, that beauty is not in the eye of the beholder. Cousin makes the following observations:

- (1) Differences in the impressions which people feel relative to a particular object are not surprising. The same object may produce different impressions in different people because it is well-known "that sensibility is diverse, and that sensations must not be disputed."
- (2) Now asks Cousin: "Is it the same when an object is not only agreeable to you, but when you judge that it is beautiful?" For example, one claims that a statue is beautiful and noble, the sunset is beautiful, the sunrise is beautiful, virtue is also beautiful. In this case, says Cousin, one does not accept dissent as being linked to differences in sensibilities. Now "...you appeal to an authority which is made for others, as well as you, that of reason;..." (Cousin, 1878, 127-128)
- (3) One's judgment no longer rests on something as variable as an agreeable or painful sensation.⁸ The agreeable is defined within the individual where it is in a state of constant change. This, however, is not true of beauty. [B]eauty, like truth, belongs to none of us; no one has the right to dispose of it arbitrarily, and when we say: "this is true, this is beautiful, it is no longer the particular and variable impression of our sensibility that we express, it is the absolute judgment that reason imposes on all men." (Cousin, 1878, 128)
- (4) Cousin is willing to accept the opinion of an individual who says he is unmoved in the presence of the Apollo Belvidere, that he feels toward it as he does to any other statue, that he does not feel its beauty. "...I cannot dispute his impressions; but if this person thence concludes that the Apollo is not beautiful, I proudly contradict him, and declare he is deceived." (Cousin, 1878, 128)
- (5) Cousin denies the assertion that the beautiful is that which produces an agreeable sensation. Otherwise an ugly object in the eyes of the great majority of mankind is beautiful because it pleases some single individual
- (6) If this were true then there is really no such thing as true beauty. "[T]here are only relative and changing beauties, beauties of circumstance, custom, fashion, and all these beauties...will have the

right to the same respect, provided they meet sensibilities to which all are agreeable." (Cousin, 1878, 129)

- (7) Due to the diversity of man's disposition, there is nothing on this earth which may not please someone. There is nothing which is not beautiful in the eyes of someone. At the same time, there is nothing that is ugly and the Venus of the Hottentots will be no less beautiful than the Venus de Medici.
- (8) The only way to escape the absurdity of the consequences of this view is to "recognize the judgment of the beautiful as an absolute judgment and, as such entirely different from sensation." For Cousin, therefore: "The philosophy which deduces all our ideas from the senses falls to the ground then, before the idea of the beautiful." (Cousin, 1878, 129)
- (9) Although Cousin believes that sentiment has a role to play here, certain philosophers he claims have erred when they have made it the principle of the ideal of the beautiful as well as the good. (Sentiment is not to be confused with reason.)⁹ Cousin explains the part played by sentiment in the idea of the beautiful with these words:

"Vary the circumstances as much as you please, place me before an admirable edifice or before a beautiful landscape; represent to my mind the great discoveries of Descartes and Newton, the exploits of the great Conde, the virtue of St. Vincent de Paul; elevate me still higher; awaken in me the obscure and the much forgotten idea of the infinite being; whatever you do, as often as you give birth within me to the idea of the beautiful, you give me an internal and exquisite joy, always followed by a sentiment of love for the object that caused it." (Cousin, 1878, 130-131)

On the question of the role of art in society, Cousin expresses his opposition to the theory that "puts art in the service of religion and morals, and gives for it an end to make us better and elevate us to God." Cousin makes here an essential distinction. When the artist has provided for some noble souls the sentiment of beauty, he has attained his end. Although sentiment is allied to the moral and religious sentiments, "...awakens, preserves and develops them...it is a distinct and special sentiment." Art which is not only rooted in sentiment but expanded and inspired by it, is, nevertheless, an independent power. "It is naturally associated with all that ennobles the soul, with morals and religion; but it springs only from itself." (Cousin, 1878, 162-163)

Art may draw its inspiration from such profound sources as religion and ethical principles, as well as from all that is in nature, but these worlds and that of state are worlds apart, each with its particular effects. They help each other, but "they should not serve each other." If art surrenders to religion or to the state it would in losing its freedom, lose "its charm and its empire."¹⁰ (Cousin, 1878, 163)

C. CENSORSHIP AND ART

(1) The Evil Consequences of Bad Art

Late in the nineteenth century, Tolstoi made the point that in earlier times people were afraid of the power of art for corruption and banned it altogether. At the time of his writing, Tolstoi indicated that the contrary appeared to be true. "Now they are just as much afraid that any gratification given by art might be let slip, and give their protection to all." (Tolstoi, 1898, 78) Tolstoi believed that to protect all forms of art was a greater error than to forbid it altogether. Moreover, the consequences of granting protection to all art were much more deleterious.

If it is admitted that art is simply a means whereby people are able to communicate their feelings to one another, rather than a contribution to beauty or the manifestation of ideas, then, says Tolstoi, we are obligated to acquiesce in the view that most of what today is considered "art and good" is not art at all, but simply an imitation. With reference to "novels, stories, dramas, comedies, pictures, sculptures, symphonies, operas, operettas, ballets,..." which at that time were advanced as works of art, Tolstoi claims that scarcely "one in a hundred thousand had its origin in a feeling experienced by its author, ...the rest are...imitation of art,..." (Tolstoi, 1898, 208)

This leads us to consider the value to society of these imitations of art. Would society be better off if it were deprived of all that is now considered art? Tolstoi believes that the wise and moral man would eagerly accept the view expressed by Plato in his Republic, a view similar to that of the teachers of Christianity and Moslemism, that it is better that there "be no art at all than corrupting art or its semblance which now exists, would continue." (Tolstoi, 1898, 264-265) Theonus, argues Tolstoi, is on the individual to realize the error that is being committed and take steps to eradicate it.

The suggestion implied in this view of Tolstoi that "corrupting art" is worse than nothing¹¹ raises the question of censorship. It raises the question of whether the State is to act as censor or whether the role is to be performed by individuals who are appointed by the State, which in turn raises the question about the fitness and impartiality of those individuals who are called upon to make the necessary decision regarding the fitness of "a work of art." On the other hand, this task may be formed by voluntary organizations acting on behalf of the citizenry.

On the question of censorship, no one is more eloquent in his opposition to it than the seventeenth century English scholar and poet, John Milton. When the English Parliament of the Commonwealth ordered the centralization and regulation of all printing in 1643, Milton protested in his famous Areopagitica in 1644.

Milton was of the opinion that if it were thought necessary to regulate printing in order "to rectify manners," then the State would have to regulate all those activities in which men and women found pleasure. Such legislation Milton opposed on the grounds that God had given man reason in order to enable him to choose, presumably between good and evil. (Milton says nothing here about freedom of the will.) If an individual were born without freedom to choose, he would be "a mere artificial Adam." Therefore, notes Milton:

If every action which is good or evil in man at ripe years were to be under pittance, and prescription, and compulsion, what were virtue but a name,

what praise could be then due to well doing, what granercy to be sober, just, or continent? (Milton 1969, 28)

Milton goes further in his attack on censorship of the written word when he claims that the State by its regulation of printing is actually treating a man as if he were a child, one who has to learn right from wrong, good from evil. "What advantage is it," he writes, "to be a man over it is to be a boy at school, if we have only escaped the fetular to come under the fescu of an imprimatur?" (Milton, 1969, 34)

Tolstoi here has not advocated censorship as a safeguard against the evil that is bad art. Instead, the solution he sees lies in the hands of man himself. It is our responsibility to note the error of our ways, "not persist in it, but to seek a way out of it." (Tolstoi, 1898, 265) For his part, John Milton opposes any censorship of the written word on the ground that sin and virtue exist side by side. Any attempt to remove sin by government fiat would also eliminate virtue and the need to strive for it. Besides, wrote Milton, regulation of the printed word is "the greatest discouragement and affront that can be offered to learning and to learned men." (Milton, 1898, 33)

(2) Maritain and the Social Community

Maritain is opposed to those artists who claim a freedom to write freely if what they write does not matter. (Maritain, 1972, 21-22) Society at large, however, cannot tolerate such a solution. "People cannot indefinitely bear to have their basic standards and beliefs r cked or undermined, their moral heritage threatened, their own minds confused or their imagination poisoned for the sake of the artist's irresponsibility." (Maritain, 1972, 74)

In moving toward a solution to this problem, Maritain notes th : freedom of art and freedom of expression are not absolute, limitless rights. "It is not true that every thought or artifact as such, poisonous as it may be, has, because of the mere fact that it was born of a human mind, an absolute right to be displayed in the human community." (Maritain, 1972, 76) In the case of writers, however, Maritain views with approval their right freely to express their views and their freedom to communicate ideas. However, he believes that the freedom to communicate ideas has to be curbed where such freedom may be used as an incitation to action, "for actions can be repressed if they tend to destroy the foundations of life in common." (Maritain, 1972, 78)

Because all great ideas are laden with "a tremendous implicit power of action," it does not follow that they should be forbidden, otherwise freedom of expression would cease to exist. Here Maritain distinguishes between the use of ideas in the search for knowledge and the use of ideas directed toward the achievement of a certain outcome. The latter use of ideas creates inevitable conflicts. One should not be free, for example, to advocate the termination of the incurably ill because they are a drain on social resources. Such incitations to action have to be opposed for the sake of the common good by appropriate means which might not involve such extremes as official censorship. Such a policy in a free society is not without risks. Yet, argues Maritain, the non-specialist in literature has to be protected from those writers "whose artistic talent is but a means to unburden their vices and obsessions on us." At the same time, the endeavors of the State to ban such works as Les

Flours du mal or Madame Bovary were unsuccessful and made "the State look ridiculous." (Maritain, 1972, 80-81)

Maritain goes on to say that the strife which exists between the moral interests of society at large and the artist's aesthetic interests will never disappear. The only restriction ever legitimately imposed would be made for the sake of the common good. This common good in so far as it is the common good of the human person implied three things:

1. There must be a respect for those intellectual values which deal with truth and beauty. These values are by their very nature supra-political.
2. It is a basic right of the individual to engage in intellectual inquiry. There must be a respect for this basic freedom.
3. There must be a respect for the individual's intelligence and conscience. These are the "mainsprings of social and political life." They cannot be coerced because they can only cling to what they have discovered to be true by virtue of their reason. (Maritain, 1972, 81)

Consequently, argues Maritain, any limitation on the artist's freedom of art and freedom of expression should respect the basic freedoms enumerated above and endeavor to promote and advance them. These freedoms are not to be impaired by any limitation allegedly imposed in the name of the common good. (Maritain, 1972, 82)

In his drive toward an amicable and practical solution to this knotty problem, Maritain makes a distinction between the social community and the State. The State is simply a part of the society at large, a part of the body politic. When an individual has incited others to action detrimental to the society — Maritain notes the revolutionary nature of Marxism and that "thought is by nature praxis or action" (Maritain, 1972, 80) — or a pernicious work has been produced, the responsibility for corrective action in the name of the common good rests with the social community rather than the State.

The community is free to combat offenses against the common good by education. Such an education should have developed the critical faculty and enabled the citizen to foresee the harm which pernicious works of "art" can do to the human person. At the same time, the members of society may defer to a public opinion which is aroused by works of art which offend society's moral and spiritual sensibilities. Many groups have been formed within society whose purpose is to bring to the attention of their members works of art which they consider pernicious. There is at the same time in our society, writes Maritain relative to the media of mass communication, a " ceaseless process of self-regulation as well as a growing sense of responsibility." (Maritain, 1972, 83)

With regard to the State's own right "to intervene in the field of artistic creativity and of the expression of thought," Maritain suggests a very limited application of the State's right in this area. The State's intervention should be of a practical nature. It should not be of an ideological nature. The State goes beyond itself when it seeks to determine whether "a work of art is possessed of an intrinsic quality of immorality..." (Maritain, 1972, 83) The role of the State should be confined to determining whether an artist "plans to make money by selling obscenities or inducing civil discord, or circulating libel." (Maritain, 1972, 83)

Any democratic society knows that "it is no use fighting ideas with cordons sanitaires and repressive measures..." (Maritain, 1951, 117) Where the corruption of the human mind and spirit is concerned, where the preservation of the primary verities is threatened by an evil idea or a pernicious work of art, the State is quite helpless. "[T]he State is not equipped to deal with matters of intelligence." (Maritain, 1972, 83) The State in such instances may rely in these matters on the system of education in a democratic society. Censorship and the methods of the police are generally inimical to the well-being of those who make up the democratic society. In fact, the most effective way of opposing the evil effects of artistic activity is by the very freedom of thought and expression which created the pernicious work in question.

D. THE POLICY OF THE STATE

The opponents of the so-called Helms Amendment claim that this legislation is an act of censorship, that it is a restriction on the artist's freedom of expression. Its proponents, on the other hand, argue that this legislation is not a restriction on artistic freedom. The individual is still free to express himself. However, if his work, in the opinion of those to whom the responsibility has been delegated for the expenditure of public funds, is pernicious, is inimical to the common good, then public support will be denied. This is not an act of censorship. The State has not asserted any control over the artist. The artist still enjoys the freedom of art, but the State has no obligation to support him. In the view of both George Bernard Shaw and Count Tolstoi, the lack of financial security provides the artist with a necessary stimulus to the creation of works of art. Material independence is not conducive to the production of works of art since the artist is no longer engaged in the struggle with nature to secure basic necessities of life.

Besides, the Helms Amendment does nothing more than call attention to the law of the land. In the test case of Miller vs. California, the defendant, Miller, was found guilty of distributing obscene matter, defined in the California Penal Code, Section 311 (a) as "matter...the predominant appeal of which to the average person applying contemporary standards, is to prurient interest, i.e., shameful or morbid interest in nudity, sex or excretion,..." (94 S.Ct. 3206, 418 U.S. 915, 41 L.Ed. 2nd 1158)¹² Although opposed to censorship on the grounds that it is an unwelcome restriction on the freedom of the individual in a democratic society, Maritain notes the difficulty the State faces when determining whether or not a literary work is moral or immoral. The difficulty, however, does not apply in the case of products described as pornographic. Such products "deal with conditioned reflexes, not with ideas." Nor should anyone be allowed to profit from the sale of obscenities. (Maritain, 1972, 80, 82)

The claim of the artist that his responsibility is to his work only, a claim embodied in the shibboleth, Art for Art's sake, has already been dispensed with. The purpose of art, according to George Bernard Shaw, is the refinement of the senses. "Music hath charms to soothe a savage breast," says William Congreve. Not all artists are activated by the desire to create works of art that will enrich the heritage of the race. Many an artist by his work panders to the physical senses. Such artists are not to be encouraged since they perform a disservice to society.

Maritain, for his part, notes the tension between Art and Morality. Art for Art's sake ignores the realm of morality and the conception of what it means to be human. Before all, the artist is first of all a man in whom the love of truth will prevent the production of anything that will offend his fellowmen by distorting the truth. In its policy making, the government is not to be deceived into supporting any project which claims rectitude under the banner of Art for Art's sake.

An attempt by the State to evaluate the work of a proposed artistic production is in vain where the claim is advanced that beauty is in the eye of the beholder¹³, and, therefore, the question of an object's beauty is a matter of opinion. If this statement is true, anything goes. Cousin has settled here the question of beauty. When the claim is made that an object is beautiful, one does not accept dissent. Whether the object is beautiful or not is a question to be answered by reason, the supreme authority binding on all men. Reason brooks no dissent. The ugly and the beautiful exist. Reason distinguishes between them.

On the assumption, therefore, that it is possible to evaluate a work of art, it follows that it is possible to describe certain works not as "beautiful" but as pernicious. The State should see in censorship the last resort of reason. Such a resort is reached in the case of pornographic productions. In other instances of bad art, the government should hold itself aloof, preferring to allow citizens' groups within the social community to deal with the problem. Where an artistic project's potential for the advancement of the nation's cultural goals is known in advance, financial aid from the State should not be withheld. Enter here the National Endowment for the Arts.

ENDNOTES

¹ Hackney, Sheldon, *The NEA Under Attack: Resisting the Big Chill*, *Academe* Bulletin of the American Association of University Professors, Vol. 76, No. 4, July-August, 1990, pp. 14-17.

² *ibid.*, p. 15.

³ *ibid.*, p. 13.

⁴ "Being old enough to have been educated by Macaulay and John Stuart Mill on the subject, all that has lately been written about State selection of budding novelists, poets, painters, composers, scientists, statesmen, and philosophers, with State nurture of them by tax exemption, prizes, endowments, and so forth, seems to me obsolete. A state department for such selection would be like one for the selection and support of possible Derby winners." Stanley Weintraub, editor, *Bernard Shaw & The London Art Scene, 1885-1950*, The Pennsylvania State University Press, University Park, PA, 1989, p. 454. Tolstoi put the matter this way: "But art is not a trade, but the transfer of feelings experienced by the artist. And feelings can only have birth in a man when he is at all points living the natural life, proper to all men. And therefore the assurance of the material independence of

artists is the most destructive condition for the artist's productivity, since it frees the artist from the condition proper to all men, of struggle with nature for the support of his own life and the life of others, and therefore deprives him of the opportunity and possibility of experiencing the feelings that are most important and proper to human beings. There is no position more destructive to the artist's productivity than the position of complete independence and luxury, in which the artist is generally found in our society." (Tolstoi, 1898, 275-276)

⁵ "Our particular troubles in this 'air-conditioned nightmare' we call civilization, is that we have lost the very notion of cultivating the senses, until butter-fingered and tongue-tied, half-blind and deaf to all nervous vibrations, we stumble through life unaware of its most appealing aspects, lost to its intensest joys and communions." Herbert Read, *The Grass Roots of Art*, The World Publishing Company, New York and Cleveland, 1946, p. 56. Cf. (Cousins, 1872, 132) "If the Venus of the Capitol or the Saint Cecilia excites in you sensual desires, you are not made to feel the beautiful. So the true artist addresses himself less to the senses than to the soul; in painting beauty he only seeks to awaken in us sentiment; and when he has carried this sentiment, as far as enthusiasm, he has obtained the last triumph of art."

⁶ "No science has been more entrusted to the dreams of the metaphysicians than aesthetics." Tolstoi rejects the interference in art of the metaphysician. "As soon as the spectators and hearers are affected by the same feeling which the artist felt, this is art... Art is not, as the metaphysicians say, the manifestation of some mysterious idea, beauty, God;... it is a means of communication between people, uniting them in the same feelings, a means indispensable to the life and advance toward well-being of the individual and of humanity." (Tolstoi, 1898, 74-75)

⁷ "Depuis Platon jusqu' aux doctrines officielles de nos jours, on a fait de l'art je ne sais quel amalgame de fantasies quintessenciées et de mystères transcendants, qui trouvent leur expression suprême dans la conception absolue du beau idéal prototype immuable et divin des choses réelles." (Tolstoi, 1898, 26)

⁸ Cf. Dietrich von Hildebrand, *Ethics*, Franciscan Herald Press, Chicago, 1953, p. 122. "When, on the contrary, someone says, 'I cannot stand angry people, they frighten me to death,' he means a feeling which angry people cause in him. When someone says of a landscape that it is sublime, or that a human person has a higher value than an animal, he certainly does not mean by sublime or by value a feeling which he discovers in his soul. Sublimity, moral goodness, the value of a human person are either properties of a being or they are fictions. As we have already seen they can never be feelings, because predications which are meaningful and correct when applied to feelings or physical entities, become senseless when applied to values. The thesis that value-judgments are statements concerning one's feelings (and thus that they are feelings) is obviously wrong."

⁹ Cousin makes references here to Francis Hutcheson and Adam Smith, as well as Condillac and Helvetius. (Cousin, 1878, 130)

¹⁰ "In vindicating the independence, the proper dignity, and the particular end of art, we do not intend to separate it from religion, from morals, from country. Art draws its inspiration from these profound sources, as well as from the ever open

source of nature. But it is not less true that art, the state, religion, are powers which have each their world apart and their own effects; they mutually help each other; they should not serve each other. As soon as one of them wanders from its end, it errs, and is degraded. Does art blindly give itself up to the orders of religion and the state? In losing its liberty, it loses its charm and its empire." (Cousin, 1878, 163)

¹¹ In a lecture on "Art and Society," G. B. Shaw made the following statement which is relevant to the views of Tolstoi expressed here. "Bad music may be better for the workman than gin; but from an artistic point of view, it is better to have no music at all than bad music." Weintraub, *op. cit.*, p. 60.

¹² It is to be noted that Justice William O. Douglas dissented in the Miller case for the following reasons: "(1) the First Amendment made no exception for obscenity, and did not permit the government to ban materials "offensive" to some. (2) if censorship was to be adopted, it should be done by constitutional amendment, and (3) In any event, until civil proceedings declared a particular work to be obscene, no criminal prosecution should be sustained, since defendants otherwise would have no fair warning that their conduct was criminal." (37 L. Ed 419, 420, 413 U.S. 15, 93 S.Ct. 2607) It is true that as a result of the Supreme Court's decision in Miller, obscene works of art are outlawed. Under the Helms Amendment, the NEA is simply forbidden to give financial support to such works. There is no censorship; no control over the artist is exerted.

¹³ In a chapter entitled "The Tasks of Aesthetics," in which she discusses the question of taste, Ruth L. Saw writes: "A common statement of the plain man's position is "I know what I like." This is taken by himself to be a bold assertion of sturdy common sense, and by the aesthete to be an expression of Philistinism. But is it true? Does he as a matter of fact know what he likes, or is this not one of those oversimplifications induced by a no-standard position?" Aesthetics: An Introduction. Doubleday and Company, Inc., Garden City, New York, 1974, p. 23.

BIBLIOGRAPHY

Cousin, Victor. 1872, Lectures on The True, The Beautiful, and The Good, New York, D. Appleton and Company.

Maritain, Jacques, 1951, Man and the State, Chicago, The University of Chicago Press.

Maritain, Jacques, [1960] 1972, The Responsibility of the Artist, New York, Gordian Press.

Milton, John, [1918] 1969, Arcopagitica, Folcroft, PA, The Folcroft Press, Inc.

Shaw, George Bernard, 1908, The Sanity of Art, London, The New Age Press.

Tolstoi, Leo, 1898, What is Art?, Philadelphia, Henry Altemus

მთავრობის როლი კულტურული ღირებულებების პროგრესის საქმეში

ო'ბრაიენი ჯონ კონვეი

ა.შ.შ., კალიფორნია 93740-0054

ფრენსო 5241, ნ.მექლ ავენიუ

კალიფორნიის უნივერსიტეტი

რეზიუმე. ეს სტატია წარმოადგენს იმის განსაზღვრის ცდას, თამაშობს თუ არა მთავრობა რაიმე როლს კულტურის განვითარების საქმეში, ფისკალური პოლიტიკის გატარებისას მთავრობამ უნდა გამოიყოს თუ არა ფონდები ხელოვანთა მხარდასაჭერად?

ამ კითხვაზე პასუხის მისაღებად ავტორი კრიტიკულად განიხილავს ისეთ გამოთქმებს როგორცაა: „ხელოვნება ხელოვნებისათვის“, „სილამაზეს მაყურებელი განსაზღვრავს“. მთავრობის მიერ კულტურის დარგების პროექტების დაფინანსება განიხილება, როგორც ძალადობა პიროვნების თავისუფლებაზე. თავისუფლების ნებისმიერი დარღვევა კი ითვლება ცენზურად.

სტატიაში მრავალი ცნობილი ადამიანის მოსაზრებებია განხილული. მათ შორისაა ბერნარდ შოუ, ლევ ტოლსტოი და სხვა, რომელთაც მიაჩნიათ, რომ ფინანსური გარანტიების არარსებობა სტიმულს აძლევს ხელოვანს შექმნას შედეგები.

ტოლსტოის სწამდა, რომ პროტექციონიზმი ხელოვნების ნებისმიერი დარგის მიმართ უფრო დიდი შეცდომა იქნებოდა, ვიდრე საერთოდ მისი აკრძალვა, რომ უმჯობესია ხელოვნება არ არსებობდეს, ვიდრე კორუმპირებული იყოს.

ბევრი თვლიდა, რომ სახელმწიფოს ჩარევა უნდა იყოს პრაქტიკული და არა იდეოლოგიური.

თუ ცნობილია ხელოვნების პროექტების პოტენციური ზემოქმედება კულტურის განვითარებაზე, მასინ სახელმწიფოს ფინანსური დახმარება არ უნდა იყოს უარყოფილი.

Роль правительства в развитии культурных ценностей

О'Брайен Джон Конвей

США, Калифорния 93740-0054, Фресно 5241,

Р. Мэпл Авеню

Калифорнийский университет

Резюме. В статье автор стремится определить играет ли правительство какую-либо роль в развитии культуры. Ставится вопрос о том, должно ли правительство при проведении фискальной политики выделять фонды для поддержки творческих работников?

Для получения ответа на этот вопрос критически рассматриваются высказывания типа "Искусство для искусства" и "Красоту определяет зритель". Финансирование проектов отраслей искусства со стороны правительства рассматривается как насилие над правом свободы личности. Любое же нарушение свободы считается цензурой.

В данной статье рассмотрены взгляды многих известных людей, среди них Бернарда Шоу, Льва Толстого и других, которые считают, что отсутствие финансовых гарантий стимулирует людей искусства создавать шедевры.

Толстой полагал, что протекционизм является большей ошибкой, чем его запрет и предпочтительнее отрицание искусства, чем его коррумпированность.

Многие считали, что вмешательство государства должно быть практическим, а не идеологическим. Если заранее известны потенциальные возможности проектов искусства в развитии культуры, то тогда не следует отвергать финансовую поддержку со стороны государства.

Проблемы динамизации экономического развития Грузии

Бурдули Вахтанг, Церетели Георгий
 389007, Тбилиси, ул. Кикодзе, 14
 Институт экономики им. П. Гугушвили
 Академия наук Грузии
 Поступила 8 апреля 1999 г.

Резюме. В статье рассмотрены факторы, препятствующие ускорению экономического развития Грузии, намечены и обоснованы меры по их преодолению. Среди сдерживающих экономический рост факторов обсуждаются такие, как избыток бюрократии и ее негативное влияние на экономику, слабость финансового обеспечения структурной перестройки, помехи в развитии товарного рынка. Показано, что для преодоления негативных факторов и динамизации экономического развития прежде всего необходимо совершенствование институциональной и организационной структур экономики, а именно: создание финансово-кредитной системы, способной обеспечить инвестирование производства и кредитование экспорта; развитие корпоративных форм собственности; обеспечение рациональных форм взаимодействия крупных, средних и мелких предприятий; проведение дифференцированной регулирующей экономической политики в разрезе ряда основных секторов экономики, отличающихся характером конкуренции, особенностями финансирования операций и инвестиций, преобладающим размером предприятий, институциональными, технологическими и другими особенностями взаимодействия крупных, средних и мелких предприятий.

***

Целесообразная структурная перестройка, способная обеспечить выход Грузии на современные рубежи экономического развития, требует адекватной перестройки аппаратов бюрократической и рыночной координации экономики, наличия соответствующих финансовых средств для обеспечения необходимых для этого инвестиций.

Между тем, на современном этапе экономического развития Грузии существует целый ряд факторов, препятствующих ускорению структурной перестройки экономики. Так, например,

основная часть новых денежных накоплений в стране создается среди слоев, занимающихся торгово-посредническими операциями (в особенности импортом, в частности, спекулятивными перепродажами, в банковской сфере — путем чрезмерного завышения цены банковского кредита или выдачи кредитов за взятки по таксе 20%-30% от объема выданного кредита, причем выдавшего не волнует способ использования выданного под залог кредита и способность занявшего возратить его), а также — в слоях коррумпированной бюрократии. При этом большая часть этих накоплений либо уходит за рубеж (обслуживание импортных операций, размещение сбережений или потребление за рубежом), либо используется лицами, получающими доходы в указанных сферах, в целях непомерного в сегодняшних условиях потребления, либо исключается из оборота путем долларовых тезавраций. Но необходимость полного преодоления экономического кризиса (который в настоящее время носит в Грузии конкретный характер кризисов целесообразной инвестиционной активности, платежеспособного спроса и т.н. бюджетно-налогового) и последующей рациональной структурной перестройки экономики требует привлечения значительных инвестиционных средств в сферу производства, создания производственной и рыночной инфраструктур. Между тем, в производительных слоях общества, потенциально способных обеспечить выход на новое качество экономического развития, в отличие от деструктивных, ощущается сильная нехватка этих средств.

Целесообразная инвестиционная активность и рациональное экономическое развитие страны сильно взаимосвязаны. Если путем создания соответствующей институциональной среды будет обеспечено осуществление целенаправленной инвестиционной политики, развитие инвестиционной активности и желены в необходимых направлениях, тогда сама по себе начнет таять огромная армия чиновников-казнокрадов, спекулянтов-посредников и других деструктивных элементов, которая наносит огромный ущерб национальному богатству страны, сдерживает установление прогрессивных рыночных взаимоотношений как внутри страны, так и с зарубежными партнерами.

Попытаемся дать детальную оценку факторов, тормозящих рациональную структурную перестройку экономики Грузии.

Прежде всего необходимо отметить избыточность и неэффективное функционирование существующего бюрократического аппарата.

При социализме система монопольного управления и характерные для нее бюрократические связи, прописывающие все сферы производства, явились одной из основных причин краха советской экономики. Взаимоотношения, которые насаждались десятилетиями, создали характерные способы иррационального экономического мышления, соответствующего поведению субъектов хозяйствования, которые обладают значительной инерционностью. Однако задача перехода на прогрессивные производственные отношения требует освобождения от характерной для монопольного управления схемы хозяйственного мышления. Без этого невозможно полное преодоление экономического кризиса, а процесс перехода к рынку затянется на неопределенное время.

И в условиях рыночной экономики бюрократия представляет собой необходимую надстройку, которая должна быть проводником здоровых экономических интересов страны и содействовать их реализации. Но в любом обществе у бюрократии возникают и нездоровые интересы, которые противостоят интересам социально-экономического и научно-технического развития страны и часто становятся несовместимыми с ними. Реализация таких интересов превращается в привилегию той части бюрократии, которая стремится предоставить те или иные незаконные преимущества субъектам хозяйствования за соответствующее вознаграждение (взятку), и, таким образом, реализует возможности своего привилегированного положения.

Здоровый экономический интерес обычно связан с личным экономическим (имущественным, финансовым) риском и требует от своего носителя (проводника) высокого профессионализма и трудоспособности. Негативный экономический интерес также часто требует трудоспособности, но в этом случае фактически не имеет места личный экономический риск. Но риск другого типа имеется, который, ввиду массовости явления и в условиях круговой поруки, незначителен.

Соответственно типу интересов и профессионализма можно выделить два типа государственной бюрократии:

1. Рациональная профессиональная бюрократия, которая обеспечивает реализацию государственных интересов, а вместе с ними и интересов прогрессивных экономических сил и экономического развития;

2. Бюрократия, являющаяся носителем своекорыстных личных интересов, которая борется за сохранение, приобретение или расширение незаконных привилегий. Для нее характерен

профессионализм совсем иного рода, т.к., к примеру, для организации сложной системы взяточничества и казнокрадства (что в большинстве случаев одно и то же, т.к. если проанализировать любой факт взяточничества, то в конечном итоге его источником окажется государственный бюджет, например, якобы финансируемые из него общественные работы, или потенциальные поступления в него, или расхищение государственного имущества, хищническое использование невозобновляемых или медленно возобновляемых ресурсов и т.д.) и участия в ней также необходим профессионализм определенного характера.

Таким образом, имеется два основных типа экономических интересов: экономический интерес, связанный или с владением собственностью (имуществом, денежными средствами); или с распоряжением собственностью в условиях соответствующего материального вознаграждения и реальной материальной ответственности за результаты распоряжения, и интерес владения привилегиями, их сохранения и добывания (как в государственном, так и в частном секторах), который отчужден от материальной или другого вида ответственности за экономический результат (риск). Оба типа интересов характерны как для субъектов хозяйствования, так и для бюрократии.

В недрах рыночной экономики возникают собственники, владельцы акций, профессиональные распорядители собственности — менеджеры. Владение или распоряжение акциями, финансовыми активами, другим производственным имуществом сопряжено с риском, возможна их потеря в результате некомпетентного распоряжения, плохой экономической конъюнктуры или других причин. Распоряжение же экономическими привилегиями менее рискованно, т.к. не связано с частными (собственными) активами, с материальной ответственностью, коммерческим или другими рисками.

Поэтому значительная часть постсоветской бюрократии не желает включаться в реальную экономику такими способами, которые связаны с материальной ответственностью и принятием на себя экономического риска за результаты деятельности. Она стремится к сохранению системы привилегий, где получение материальных благ не связано с личным экономическим риском и, стало быть, с необходимостью достижения высокого уровня профессионализма в какой-либо сфере деятельности. Более того, указанная часть бюрократии вовлекает в эту систему новые группы населения, а также растет и сам бюрократический

аппарат. В этих условиях значительная часть доходов предпринимателей и населения расходуется не на цели оздоровления и развития экономики (в виде инвестиций, банковских вкладов, приобретения товаров) или пополнения государственного бюджета, а на поддержку высокого уровня жизни держателей привилегий.

Организованное взяточничество и казнокрадство, существование нелегальных механизмов перераспределения прибыли препятствуют быстрой и полной перестройке старого бюрократического механизма, к которому, помимо всего прочего, добавляются и новые деструктивные бюрократические силы. Недостатки и просчеты в организации государственных бюрократических структур обуславливают их дополнение в системе распределения разнообразными иерархически организованными системами взяточничества, а также — активизацию внешних и внутренних сил, сдерживающих и препятствующих рациональному экономическому развитию страны. При этом численность аппарата государственной бюрократии не уменьшается, как этого требует необходимость рационального ведения рыночного хозяйства (см. например [3]. Этого же постоянно добиваясь представители МВФ, но безрезультатно), а в некоторые периоды, в особенности в последнее время, возрастает (в том числе в псевдорыночных общественных и частных хозяйственных структурах). Избыточная численность бюрократии сама по себе обуславливает усиление мотивов возникновения нездоровых экономических интересов, ибо невозможно удовлетворить непрерывно возрастающую массу бюрократии сколь-нибудь приемлемой официальной зарплатой. Поэтому такая тенденция несовместима с целесообразным экономическим развитием.

В качестве примера можно привести некоторые группы постсоветской бюрократии, являющиеся носителями нездоровых экономических интересов.

1. На уровне районов существуют сильные пережитки старого постсоветского бюрократизма, который препятствует нормальному ходу процесса перестройки форм собственности в сельском хозяйстве. Его представителей больше удовлетворяет старая неэффективная хозяйственная система, поскольку с фермеров частного сектора и кооперативов, которые будут созданы в соответствии с пожеланиями "Закона о предпринимателях", будет затруднен (и даже невозможен) регулярный сбор незаконным путем (в обход государственного и

местного бюджетов) части прибыли и ее дальнейшее незаконное перераспределение.

2. В муниципальных структурах и службах, управленческих структурах коммунального хозяйства существует большой излишек сил, которые не устраняет разгосударствление в разумных пределах муниципальной (коммунальной) собственности, а также использование обычного для рыночной экономики механизма проведения муниципальных работ, осуществления коммунальных услуг (путем передачи муниципальной собственности в долгосрочную аренду частным предпринимателям, использования подряда в муниципальном и коммунальном хозяйствах), поскольку сохранение советского типа организации дает им возможность присвоения значительной части средств, выделенных из государственного и местных бюджетов на муниципальные и коммунальные нужды, а также поступающих непосредственно от потребителей в виде платежей за услуги, в результате чего сокращаются возможности инвестирования (т.е. обновления хозяйства) и оплаты рабочей силы и специалистов.

3. В отраслевом управлении постепенно увеличивается количество министерств и занятого в них персонала, происходит дублирование функций, реставрация реализации некоторых командно-административных функций.

4. Псевдорыночные структуры, разные концерны и т.д., построенные на базе подчиненных бывшим советским министерствам объектов, мешающие нормальному ходу приватизационного процесса, возникновению рыночных отношений, препятствующие конкуренции.

5. В постсоциалистических странах основная часть корпуса директоров и управленческого персонала предприятий противится приватизации, т.к. в условиях оснащенности старыми технологиями крайне рискованно начать самостоятельную предпринимательскую деятельность, а возможностей приобретения новых технологий у них практически нет.

Можно привести и новые формы проявления негативных свойств государственной бюрократии.

1. В среде государственной бюрократии, в особенности, части парламентариев, возникли силы, которые вместо того, чтобы создавать условия, содействующие приходу прогрессивного производительного иностранного капитала, стремятся проводить (лоббировать) интересы представителей теневой экономики зарубежных стран, лиц, имеющих неустойчивый денежный капитал или имеющих желание отмыть деньги, добытые

незаконным путем (что чрезвычайно сложно в развитых странах). Для этого предпринимаются попытки изменить законодательство таким образом, чтобы облегчить проникновение соответствующего капитала в страну. Например, предпринималась попытка внесения в законодательство положения о продаже земли в частную собственность нерезидентам (в какой-то мере эта идея была проведена). Во всем мире много лиц, которым необходимо отмыть добытые незаконным путем деньги, или вложить в реальное имущество постепенно обесценивающийся денежный капитал, или, вообще, лиц не имеющих никакого капитала и стремящихся урвать в новой независимой стране какое-либо приносящее доход имущество или привилегии. Только лоббированием интересов таких лиц можно объяснить попытки внести изменения в законодательство о земле. Ведь известно, что фирмы представляющие современный производительный капитал, например, транснациональные корпорации, обычно не скупают землю в странах, где основывают свои предприятия, которая будет только помехой в их деятельности. Им необходимы совсем другие условия и гарантии — возможность реализации продукции, наличие квалифицированной рабочей силы и т.д. Но, к сожалению, в стране пока не разработано действенное законодательство, ориентированное на привлечение в страну реального производительного высокотехнологичного иностранного капитала, способного расшить экспортные возможности страны, обеспечить большое количество рабочих мест и увеличение поступлений в государственный бюджет.

2. Среди государственной бюрократии возникли силы, которые проводят курс на свертывание науки, затрудняют деятельность высококвалифицированных кадров в разных отраслях производства, проводят мероприятия для избавления контроля за своей деятельностью с их стороны (а следовательно и общественности). Сдерживается и развитие корпоративных форм собственности, в которых высококвалифицированные специалисты в первую очередь могут реализовать свои способности. Прошло уже немало лет с начала строительства рыночной экономики, а в стране до сих пор не развит рынок акционерного капитала, вследствие чего в экономике нет необходимого динамизма для активизации и развития на качественно новом уровне предприятий со сложными технологиями, с высокой степенью переработки.

3. Два года подряд (в 1997 и 1998 гг.) определенная часть бюрократического аппарата своими действиями способствовала

тому, что зарплата работникам бюджетной сферы и пенсии переставали выдаваться осенью (роль внешних факторов во втором случае хотя и была, но сильно преувеличивается), когда на рынках изобилие первоклассной сельскохозяйственной продукции, и этим существенно сузила возможности ее своевременной реализации. Такие действия подрывают у фермеров интерес к наращиванию производства, их доходы и тем самым уменьшают объемы внутреннего товарооборота в стране.

В связи с вышесказанным мы не можем согласиться с представителями "научной школы общественного выбора" в их отношении к группам специальных интересов, т.е. в отношении тех групп предпринимателей, представители которых в бюрократическом аппарате проводят законодательные и управленческие мероприятия в их пользу, в результате чего, по их мнению, постоянно ущемляются интересы потребителей [8, с. 84, 85]. Учет требований групп специальных интересов обязателен, если эти интересы соответствуют интересам рационального экономического развития страны. В поле зрения бюрократического управления должны оказаться интересы всех общественных групп (отраслей промышленности и сельского хозяйства, других групп предпринимателей, в особенности, обеспечивающих промышленный экспорт, разнообразных групп потребителей и т.д.), а его основной задачей — обеспечение сбалансированности этих интересов.

С целью сокращения проявлений негативных свойств бюрократической координации необходимо создание соответствующих условий. Бюрократия должна быть носителем и проводником целесообразных экономических интересов. Должны быть поставлены барьеры перед стремлением бюрократии к реализации несобоснованных нездоровых интересов, в первую очередь, на основе учета того факта, что здоровый экономический интерес связан с предпринимательским риском или с таким распоряжением собственностью, когда ответственности и риску соответствует соответствующее материальное вознаграждение. Ответственность может быть отделена от непосредственного владения собственностью, но обязательно ее подкрепление соответствующим механизмом (соответствующее материальное обеспечение, аттестация, увольнение в случае плохой работы, потери престижа управляющего и профессионала, или соответствующие изменения в оплате). На всех уровнях должно происходить сокращение численности государственной бюрократии на основе определения уровня

профессионализма, с резким повышением оплаты труда оставшихся специалистов, а также - путем содействия переходу профессионалов высокого уровня в частный сектор (менеджерами или участниками в собственности). Должны быть созданы такие условия, чтобы у значительной части чиновников появилось желание перейти в структуры корпоративного управления и другие типы предприятий частного сектора (или смешанного типа), где в условиях рыночной конкуренции у них уменшится (или вообще исчезнет) желание реализации нездоровых экономических интересов.

Таким образом, должен быть достигнут и поддерживаться равновесный характер экономической политики, где будут сбалансированы интересы всех субъектов хозяйствования (в т.ч. группы специальных интересов, которые не противоречат общим интересам экономического развития страны), социальных групп, регионов и местные.

Второй существенный фактор, сдерживающий экономическое развитие страны - это слабость финансового обеспечения структурной перестройки.

Прежде всего отметим недостаточность инвестиционного капитала в производственной сфере Грузии. Правда, экономическая стабилизация достигнута, но в условиях очень низких объемов производства. А целесообразная структурная перестройка экономики на основе оснащения современными технологиями и повышения уровня конкурентноспособности продукции (т.е. решение задачи достижения высокого качества экономического развития) требует создания современной системы обеспечения инвестиционным капиталом производительной сферы.

Слабость финансового сектора, обеспечивающего инвестиционную активность в производственной сфере, помимо общего недостатка финансовых средств для капитальных вложений, проявляется в том, что пока в полном объеме не создана целостная система государственных и рыночных инвесторов, не урегулированы правила финансовых взаимоотношений между инвесторами и предприятиями на таком уровне, который должен иметь место в условиях действия определенных, избранных в стране, финансовой и рыночной моделей. В полной мере не разработаны принципы взаимодействия государства с коммерческими банками и, в особенности, с другими рыночными финансовыми институтами, не регламентированы их взаимоотношения между собой и производственными предприятиями, не созданы механизм финансирования государственных целевых

программ и система финансовой поддержки приоритетных направлений частного сектора. Пока не развиты такие корпоративные формы взаимоотношений производственных предприятий с банковскими и другими инвестиционными организациями, как совместная деятельность, участие в собственности и распределении прибыли, прежде всего, из-за отсутствия законодательной базы и соответствующих рыночных структур. Пока еще слабо доверие населения и юридических лиц к банковским учреждениям, что сдерживает возможности накопления в них депозитных средств и расширения на этой основе процессов кредитования инвестиций и производства.

В зачаточном состоянии находится система ипотечного кредита, которая необходима для оживления инвестиционной деятельности в сельском хозяйстве. Не существует развитой сети коммерческих банков и других необходимых организаций, которые должны производить выделение кредитов, помогать производителям в его освоении, обеспечивать страхование кредитуемых проектов, контролировать соблюдение целевой направленности расходования выделенных средств.

Не созданы (или не развиты) другие специальные элементы государственной и рыночной инфраструктуры, служащие для организации инвестиционной деятельности, в частности, для обеспечения нормальной деятельности фондового рынка, финансовой поддержки модернизации, реперофилирования и свертывания предприятий, помощи малому бизнесу.

Инвестиционную активность в производственной сфере сдерживает также высокий уровень банковского процента при одновременной высокой рентабельности краткосрочных операций, доходность которых еще более возрастает в условиях слабой дисциплины в области уплаты налогов и импортных пошлин. Поэтому как у государственных, так и у частных предприятий фактически нет возможности получения от коммерческих банков долгосрочного кредита для осуществления капитальных вложений.

Для сельского хозяйства и перерабатывающего ее продукцию сектора промышленности не разработана система дотаций и субсидий. Механизм субсидирования агропромышленного сектора существует во всех развитых странах и, в частности, очень важен для освоения определенных секторов внешнего рынка. В условиях переходного периода субсидирование важно также для оживления инвестиционной деятельности в сельском хозяйстве и перерабатывающем ее продукцию секторе промышленности. Ввод в действие системы дотаций и субсидий

сдерживает отсутствие соответствующих финансовых инструментов и механизмов мобилизации финансовых средств для этих целей, который необходимо в ближайшее время создать. Вместе с тем, необходимо создание контрольно-регулирующего механизма, который не допустит потерю выделенных в виде дотаций и субсидий средств в бюрократических сетях или их перерасход в перерабатывающем сельскохозяйственную продукцию секторе промышленности.

Существенно мешают динамизации экономики и помехи в развитии товарного рынка.

В первую очередь отметим, что розничные цены на многие виды продукции доступны только для очень узких слоев населения, что ограничивает платежеспособный спрос, и, таким образом, стимулы инвестиционной активности в производственной сфере. Это обстоятельство обусловлено, с одной стороны, низким уровнем доходов и, в особенности, заработной платы в бюджетной сфере (рост которых тесно связан с эффективным ростом материального производства и невозможен без него), с другой стороны, периодическим вздуванием цен со стороны посредников как на импортную, так и на отечественную продукцию, что так же сдерживает стимулы увеличения объемов производства. В этой связи, в последнее время, характерно повышение цен на рынке в те дни, когда почти всем работникам бюджетной сферы почти одновременно (за два-три дня) выдается зарплата, иногда за два-три месяца сразу (в эти же дни возрастает объем выдачи пенсий), что также можно объяснить умышленными действиями деструктивных слоев бюрократии.

Вздувание цен с одновременным уменьшением платежеспособного спроса и производства означает хорошо известный в мировой практике принцип доминирования посредника на рынке [7, с. 106]. Например, в настоящее время, в розничной цене на многие виды продукции доля посредников значительно превышает долю производителей.

Развитию товарного рынка в Грузии противодействуют некоторые из рекомендаций МВФ. Хотя большинство рекомендаций МВФ целесообразны и их необходимо безусловно выполнять (например, о необходимости сокращения количества и численности аппарата органов государственной координации экономики, о необходимости повышения эффективности систем сбора налогов и таможенных пошлин, пресечения контрабандного ввоза товаров и т.д.), но целесообразность некоторых из них вызывает сомнение. Так, МВФ считает, что уровень заработной платы в стране должен быть низким и этим автоматически привязывает

нас к странам с неразвитым товарным рынком, в частности, новым индустриальным странам ЮВА, где низок уровень внутреннего потребления промышленной продукции и низка оплата труда и, как следствие, дешевый экспорт, что явилось одной из главных причин финансового кризиса в странах ЮВА и последующего затем кризиса в России и ряде стран СНГ (хотя Россия и сама внесла небольшую лепту в развитие финансового кризиса в странах ЮВА, сбывая им по очень низким ценам компоненты и комплектующие изделия для радиоэлектронной промышленности). Неправильны в этой связи и рекомендации МВФ о недопущении дифференциации импортных тарифов (и, следовательно, селекции импорта), без чего невозможно создать условия для оживления промышленного производства в Грузии. Неправильна и позиция МВФ относительно необходимости единой ставки НДС на все товары, что противоречит самой природе этого налога. Именно широкими возможностями регулирующей функции этого налога руководствовались в 1954 г. во Франции (а затем и в других странах), когда впервые вводили этот налог.

Только ориентация на взаимосвязи с рынками развитых стран, а следовательно и развитие в необходимом направлении законодательства и принципов оплаты труда, позволит выйти Грузии на современные рубежи экономического развития, что не так уж и трудно, учитывая наличие в стране достаточно сильного, но пока в основном бездействующего, научного, инженерного и трудового потенциала.

Разрыв ряда старых целесообразных кооперативных связей с промышленными предприятиями России также больно ударил по уровню внутреннего товарооборота в Грузии и возможностям промышленного экспорта. Не мешало бы их возобновить на новой основе, в условиях переоснащения новейшими технологиями, что повлияло бы на развитие внутреннего товарооборота в обеих странах, в особенности, при условии разработки системы взаимопреференций в торговле промышленными товарами с высокой технологией производства.

Доставшаяся в наследство от большевизма неконкурентоспособность значительной части производимой продукции также в настоящее время сильно сдерживает рост внутреннего товарооборота и экспортных возможностей страны и, таким образом, доходов и прибылей, так необходимых для осуществления направленных на структурную перестройку инвестиций. Правда продукция ряда секторов сельского хозяйства конкурентоспособна, но, во-первых, ее качественные харак-

теристики и, соответственно, конкурентноспособность во многом снижаются в процессе ее промышленной переработки (за счет воровства и замены качественных натуральных компонентов химическими или более дешевыми натуральными, а также — из-за устаревших или с самого начала негодных технологий) и, во-вторых, рост объемов ее производства сдерживается из-за действия всех вышеуказанных факторов (в частности, из-за перенасыщенности рынка посредниками). Основная масса промышленной продукции неконкурентноспособна не только по сравнению с импортированной из развитых стран продукцией, но и в сопоставлении с той продукцией, которая нелегально производится в разных странах (с присвоением торговых знаков известных фирм) и в массовом порядке завозится в страну и реализуется на ее рынках.

Например, в отраслях, связанных с переработкой сельскохозяйственной продукции, все, начиная от руководства до последнего рабочего (независимо от того, государственное предприятие или частное) по-большевистски несут домой все, что получше, заменяя необходимые компоненты изделий другими компонентами (крахмал, низкокачественные жиры и т.д.) и снабжая потребителя фальсифицированной продукцией, тем самым продолжая коммунистическую традицию "химизации" продукции для масс, инициатором которой явился в свое время Н. С. Хрущев.

В условиях отсутствия целенаправленной стратегии в области импорта, определенная часть ввозимой продукции мешает росту отечественного производства, иногда в результате умышленной тактики отечественных импортеров (как ценовой, так и путем лоббирования в парламенте). Что же касается экспорта, то необходимо отметить что в стране пока не создана система содействия экспорту, что подразумевает как создание системы финансово-экономического регулирования экспорто-ориентированных производств, так и системы финансовой и организационной помощи отечественным экспортерам (производителям и посредникам) для закрепления на внешних рынках.

Таким образом, действие указанных факторов сдерживает оживление инвестиционной активности в производственной сфере, и даже потенциально достаточно рентабельные предприятия не могут восстановить производство, низки темпы обновления и нового строительства, искусственно сдерживаются возможности роста внутреннего производства сельскохозяйственной продукции. Действие большинства из перечисленных факторов обусловлено нерешенностью задач

финансового обеспечения и экономического стимулирования инвестиционной активности в производительской сфере, неразвитостью финансовой инфраструктуры рынка и отсутствием необходимых взаимосвязей между финансовыми институтами и управленческой инфраструктурой производительской сферы. Ближайшая задача состоит в том, чтобы с помощью использования финансовых и других методов регулирования подавить чрезмерное усиление нецелесообразных видов инвестиционной активности, переориентироваться на целенаправленное стимулирование инвестиционной активности тех слоев общества, которые способны организовать работу в производительной сфере в соответствии с современными требованиями. Необходимо обеспечить условия, способствующие реализации их накоплений в производительной сфере, появлению новых накоплений в производительных слоях общества. Необходимо также определить четких ориентиров в привлечении иностранного капитала, который при осуществлении взвешенной политики, может сыграть значительную роль в проведении структурной перестройки, ориентированной на достижение нового качества экономического развития.

Для обеспечения динамизации экономического развития Грузии важное значение имеет упорядочение институциональных и организационных форм производства. В упорядочении институциональных и организационных форм производства в той или иной стране (в т.ч. Грузии) особую роль должно играть регулирующее воздействие государства.

В настоящее время перед Грузией стоит сложная задача перестройки этой сферы в соответствии с современным мировым уровнем. С одной стороны, необходимость перестройки институциональной и структурной организации производства предопределяет переход от командно-административной экономики на рыночную. С другой стороны, необходимо иметь в виду процессы, протекающие в этой области в мировой экономике, и, в особенности, в развитых странах, т.к. невозможна современная перестройка институциональной и организационной структуры производства без учета этого фона.

Освобождению государственных органов от монопольных распорядительных функций и переносу их внимания на процесс регулирования экономики с помощью целесообразных методов бюрократической координации в сфере перестройки организационных форм управления будет способствовать, с одной стороны, развитие ассоциированных форм хозяйственной деятельности (корпорации, концерны и т.д.), с другой стороны,

расформирование ряда объединений, процесс разукрупнения ряда предприятий и организаций.

Исходя из соотношения различного типа предприятий и объединений предприятий и преобладающим взаимоотношениям между предприятиями различных типов, можно выделить следующие секторы и отдельные отрасли хозяйства:

1. Секторы и отрасли, в которых производство связано со сложными, в т.ч. высокими, технологиями (машино-, приборостроение, радиоэлектроника, высокотехнологичная бытовая техника и т.д.), с процессами глобализации экономических взаимоотношений, конкуренции, где преобладают отраслевые, межотраслевые, транснациональные корпорации и олигополярная международная конкуренция. Несмотря на доминирование крупных и сверхкрупных корпораций, в этом секторе существует множество средних и мелких предприятий, которые зависят от корпораций крупного и сверхкрупного типа и могут существовать только в условиях тесного сотрудничества с ними.

2. Секторы и отрасли, которые связаны с переработкой сельскохозяйственной продукции (не только пищевая, но и текстильная и др. промышленности). Соотношение различных типов предприятий и характер взаимоотношений между ними в этом секторе тесно связаны с государственным регулированием. Здесь более распространена и, в современных условиях, более целесообразна конкуренция между многими производителями однородной продукции, что оказывает положительное влияние на качественные характеристики продукции. На внутреннем рынке, наряду с крупными поставщиками сырья, большое значение имеют мелкие и средние поставщики сырья (чаще на основе регулярных взаимоотношений без участия товарной биржи), когда более крупные фирмы перерабатывают сырье и выносят произведенную продукцию на внутренний или внешний рынки. В Грузии установление таких взаимоотношений целесообразно при производстве чая, вина, кожевенных, мясомолочных продуктов. В этом секторе во всем мире распространен также такой тип мелких и средних предприятий, когда мелкие и средние производители сырья осуществляют также его промышленную переработку, что усиливает конкуренцию по качеству и разнообразию продукции. В Грузии стимулирование формирования таких хозяйств (предприятий) целесообразно в производстве вина и мясомолочных продуктов.

3. Отрасли, которые работают преимущественно на удовлетворение внутреннего рынка, часто на базе переработки местного сырья — например, строительство и промышленность

строительных материалов, производство предметов жилищно-бытового назначения (изготовление которых не связано со сложными технологиями), а также многие отрасли по оказанию услуг (в этих отраслях преобладают средние и мелкие предприятия).

4. Крупные и средние торговые фирмы. В основном, в мировой экономике в оптовой торговле преобладают крупные и средние фирмы, но значение независимых оптовых фирм постепенно снижается, поскольку производители не только при реализации продукции производственного назначения, но и при реализации потребительской продукции предпочитают прямой выход на потребителя, или установление прямых связей с фирмами — контрагентами, что значительно снижает транзакционные издержки.

5. Естественные монополии (например, железнодорожный транспорт, электроэнергетика и др.) — здесь преобладают крупные организации, часто существует разветвленная сеть средних и малых частных структур в сфере реализации продукции этих монополий, что значительно снижает расходы, связанные с конечной реализацией (или обслуживанием).

В Грузии пока не изжитая вредная традиция, когда вместо того, чтобы развивать корпоративную форму собственности, открываются новые структуры государственного управления и чрезмерно и неупорядоченно развивается сектор торговых посредников вне связи с потребностями развития отечественных предприятий. В связи с этим, гипертрофически возрос импорт, который часто подавляет внутреннее производство, наблюдается распыление финансовых средств и, зачастую, их растративание (в виде неоправданных производственных и личных расходов), в ущерб вложению в производство и росту реального капитала. Вместе с тем, следует учесть, что развитие акционерной, крупной корпоративной и партнерской собственности само по себе обусловит создание необходимых организаций в торговом секторе. Построение институционально-организационных структур должно происходить с опорой на права собственности, владельцы которых одновременно являются естественными носителями имущественной ответственности. С этой точки зрения нет необходимости реабилитации некоторых старых бюрократических структур, интересы и ответственность членов которых уже очень далеки от интересов производителей и потребителей вообще и здоровых экономических интересов собственников в частности.

Формирование разнообразных институционально-организационных форм предприятий и соответствующего соотношения между крупными, средними и мелкими предприятиями в различных секторах экономики должно определяться неуклонно возрастающей ролью приватизированных и корпоратизированных – субъектов хозяйствования, необходимостью установления эффективных взаимосвязей между объединениями предприятий, крупными, средними и мелкими предприятиями, расширением эффективных форм государственного и корпоративного управления и целенаправленным воздействием на эти процессы государственного регулирования.

В настоящее время в Грузии фактически не работает рыночный механизм формирования институционально-организационных структур объединений предприятий, в первую очередь; из-за неразвитости рынка ценных бумаг. Поэтому необходимо развитие соответствующих элементов рыночной инфраструктуры, законодательная регламентация заключения финансовых контрактов, правил владения и распоряжения этими контрактами (акциями, коммерческими обязательствами, другими ценными бумагами, определяющими права владения собственностью), обеспечение надежной оценки ценных бумаг (в первую очередь акций, торговых векселей) и инвестиционных проектов. Особое внимание должно быть уделено формированию вторичного рынка ценных бумаг (биржевого и внебиржевого), а также рынка ценных бумаг вторичного типа (т.е. таких, которые выпускают инвестиционные институты, а также некоторые холдинги после приобретения пакетов акций предприятий).

Только на основе развития рынка акций может развиваться система перекрестного владения акциями (что предусмотрено и в "Законе о предпринимательстве"), что резко поднимет взаимозаинтересованность предприятий в успешной работе партнеров [2, с.15], будет способствовать привлечению желаемого иностранного капитала с целью роста технологического уровня и конкурентноспособности предприятий.

В переходном периоде важно такое развитие универсальных (или инвестиционных) банков, чтобы они могли играть существенную роль в процессе корпоратизации, принять участие в приватизации в качестве инвесторов и интеграторов групп предприятий [6, с. 22]. В этом процессе целесообразно также и участие инвестиционных институтов (в т.ч. институциональных инвесторов), т.к. этим будет обеспечено привлечение дополнительных средств в производственную сферу. Но для них должны быть установлены ограничения в зависимости от того, с

каким типом инвестиционного института имеем дело, заинтересован ли он в участии управлением какой-либо функцией производства, или же его целью является только извлечение прибыли.

Что же касается ограничений на структуру собственности внутри объединений предприятий (в т.ч. акций, которые находятся во взаимовладении, в руках государства или же принадлежат банкам), здесь необходимо руководствоваться требованиями задачи создания эффективного собственника. Для банков барьер участия в собственности целесообразно установить не ниже 20-25%, иначе у них возникнут трудности в контроле за целевым и эффективным использованием привлеченных ими средств [1, с.8].

Для стимулирования образования и развития различных типов объединений (корпоратизации) предприятий (когда это целесообразно), необходимо комплексное использование методов государственного регулирования: законодательное обеспечение их формирования, функционирования и развития, где будут отражены правила корпоративного объединения промышленных, торговых, банковских (и других финансовых) и т.д. предприятий, конституционирование их имущественных и др. прав, внутри- и внешнеэкономических и финансовых взаимоотношений, антимонопольные ограничения по их формированию и деятельности, правила участия в корпорациях государственных и частных институциональных инвесторов и использования целевых фондов; кредитные льготы на инвестиционные проекты (в том числе и для приобретения корпорациями акций предприятий, в случаях, когда это будет сочтено целесообразным); осуществление соответствующей ценовой политики как путем прямого регулирования цен на отечественную и импортную продукцию, так и косвенным воздействием на цены (для стимулирования создания и развития целесообразных крупных корпоративных образований).

Стимулирование создания предприятий транснациональных корпораций в целесообразных секторах хозяйства страны должно быть сопряжено со стимулированием их взаимосвязей со средними и мелкими отечественными фирмами. Стимулирование желательных иностранных корпораций и сдерживание нежелательных осуществляется такими инструментами государственного регулирования, как: контроль допуска на внутренний рынок; политика дотаций и субсидий, которая прежде всего должна быть направлена на стимулирование отечественных фирм с целью кооперации и развития других

взаимоотношений с размещенными в стране предприятиями транснациональных корпораций; налоговые и финансовые стимулы, которые прежде всего должны предусматривать достижение конкурентоспособности в избранных отраслях; для привлечения желаемых партнеров важное значение имеют мероприятия по содействию в экспорте.

Необходимо принятие особых законов, действие которых будет направлено на реализацию конкретной промышленной политики. В этих целях в развитых странах действует (или действовал) достаточно обширный список законов. Было бы целесообразно принятие в Грузии подобного пакета законов, в котором исходя из интересов реализации промышленной политики будут установлены меры по стимулированию целенаправленной структурной перестройки, внедрения новых технологий, целесообразного экспорта и производства импортозамещающей продукции, определены приоритетные отрасли, правила организации и финансирования модернизации, поддержания и перепрофилирования неэффективных предприятий.

Необходимо принять решения: о дифференциации таможенных пошлин с тем, чтобы ввозить только экологически чистую продукцию, ограничить ввоз такой продукции, которая мешает производству аналогичной местной продукции, или, наоборот, стимулировать импорт определенных видов продукции, которая не производится в стране в достаточном количестве или неконкурентоспособна из-за низкого качества или высоких цен; об управлении экспортом, основной целью которого будет стимулирование целесообразного экспорта, выявление возможностей роста его объемов (в частности, с этой целью целесообразно проведение ежемесячных совещаний под руководством президента [4, с. 111]). Можно также, по примеру США, учредить "Совет по конкурентоспособной политике" или "Комитет экспертов по разработке стратегической конкурентоспособной промышленной и торговой политики" [5, с. 110]; об ограничении, запрещении или поощрении внедрения иностранных инвестиций в разрезе конкретных отраслей и производств; установления на всех уровнях разумных ограничений и приобретение иностранцами фондовых ценностей; о слиянии частных компаний в приоритетных отраслях если этого требуют интересы повышения конкурентоспособности на внешних рынках и др.

ლიტერატურა

1. Батчиков С., Петров Ю. *Формирование финансово-промышленных групп в государстве*. - Российский экономический журнал, 1995, N2.
2. Бурков С. *Задачи посткеховой приватизации*. - Российский экономический журнал, 1994, N10
3. Бьюкенен Джеймс М. *Минимальная политика рыночной системы*. - Вопросы экономики, 1990, N12.
4. Жуков С. *Роль государства в сотворении южнокорейского чуда*. - Российский экономический журнал, 1993, N5.
5. Зейц К. *Какой должна быть государственная политика в сфере высоких технологий*. - Вопросы экономики, 1993, N5.
6. Львов Д. *Научно-обоснованная альтернатива была и есть*. - Российский экономический журнал, 1995, N5-6.
7. Маневич В. *О закономерностях становления рынка*. - Вопросы экономики, 1993, N3.
8. Сильвестров С. *Политика как бизнес*. - Российский экономический журнал, 1995, N2.

**საქართველოში ეკონომიკური განვითარების
დინამიზაციის პრობლემები**

ბურდული ვახტანგი, წერილელი ვიორჯო
თბილისი, 380007, ქიქოძის 14
საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
პ. გუგუშვილის სახელობის
ეკონომიკის ინსტიტუტი

რეზიუმე. სტატიაში განხილულია ის ფაქტორები, რომლებიც აფერხებენ ეკონომიკური განვითარების დაჩქარებას საქართველოში დასახულია და დასაბუთებულია მათი დაძლევის გზები. ეკონომიკური ზრდის შემეფერხებელ ფაქტორებს შერის განხილულია ისეთები, როგორცაა ბიუროკრატის სიჭარბე და ეკონომიკაზე მისი ნეგატიური გავლენა, სტრუქტურული გარდაქმნის ფინანსური უზრუნველყოფის სისუსტე, დაბრკოლებები სასაქონლო ბაზრის განვითარებაში. ნაშენებია, რომ ნეგატიური ფაქტორების დაძლევისა და ეკონომიკური განვითარების დინამიზაციისათვის, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა ეკონომიკის ინსტიტუციური და

ორგანიზაციული სტრუქტურების სრულყოფა. კერძოდ ისეთი საფინანსო-საკრედიტო სტემის შექმნა, რომელსაც წარმოების ინვესტირების და ექსპორტის დაკრედიტების უნარი ექნება; საკუთრების კორპორაციული ფორმების განვითარება; მსხვილი საშუალო და მცირე საწარმოთა ურთიერთმოქმედების რაციონალური ფორმების უზრუნველყოფა; დიფერენცირებული მარეგულირებელი ეკონომიკური პოლიტიკის ჩატარება ეკონომიკის ისეთი ძირითადი სექტორების ჭრილში, რომლებიც განსხვავდებიან კონკურენციის ხასიათით, ოპერაციების და ინვესტიციების დაფინანსების თავისებურებებით, საწარმოების გავრცელებული ფორმებით, მსხვილი, საშუალო და მცირე საწარმოების ურთიერთმოქმედების ინსტიტუციური, ტექნოლოგიური და სხვა რვისებებით.

The Problems of Growth of Economic Activity in Georgia

Burduli Vakhtang, Tsereteli George
 380007 Tbilisi, 14, Kikodze Str.
 P. Gugushvili Institute of Economics of
 Georgian Academy of Sciences

Summary. The article considers the factors hampering the acceleration of economic development in Georgia. There are suggested and grounded measures for their overcoming. Among the factors keeping back economic growth are discussed the following: bureaucracy excess and its negative economic impact, weakness of financial ensuring of structural reorganization, obstacles in commodity market development. In the article it is also shown that to overcome negative factors and succeed in economic development it is necessary to implement the institutional and organizational structure of economy, namely, creation of financial-credit system, ensuring the investment of production and crediting exports; development of corporate forms of property, provision the cooperation of rational forms of large, middle and small-scale enterprises; realization of differentiated regulative policy in terms of main sectors of economy that differ by competition character, by peculiarities of financing transactions and investment; by widespread forms of enterprises, institutional, technological and other features of cooperation of large, middle and small-scale enterprises.

საქართველოს აგრარული რეფორმა და აგრარული რეფორმის პრივილეგიები ეკონომიკური შემატების გათვალისწინებით

ნხეიფ თინა

თბილისი, 380007, ქიქოძის 14

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის

პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი

შემოვიდა 1999 წლის 17 მაისს

რეზიუმე: განხილულია საქართველოში აგრარული რეფორმის მიმდინარეობა საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში. ყურადღება გამახვილებულია სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწების პრივატიზებაზე და მის მნიშვნელობაზე აგრარულ ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ თვალსაზრისით.

* * *

შეიდ ათეულ წელზე მეტი გავრდა მას შემდეგ, რაც ჩვენს ქვეყანაში მიწის ნაციონალიზაცია მოხდა და რესპუბლიკის მიწის ფონდი საყოველთაო სახალხო საკუთრებად გამოცხადდა. ეს ნიშნავდა იმას, რომ საქართველოს მიწა, მისი სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებით, საერთო გახდა და მას კონკრეტული პატრონი თუ მესაკუთრე არ ეყოლებოდა. ასეთმა ვითარებამ ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით გლეხი კაცი დააცილა მის მარჩენალ მიწას და მისდამი გაუცხოების სინდრომი წარმოიქმნა.

სწორედ ამ გაუცხოების აღკვეთისათვის იყო გამიზნული საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებული მრავალგანზომილებიანი კანონი მიწის შესახებ. კანონი ითვალისწინებს მიწაზე სამართლებრივ-ადმინისტრაციულ ფორმის შეცვლა-გარდაქმნას, რაც ქვეყნის ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით იყო აკარნახევი.

მიწის სიყვარული გლეხს ისტორიული წარსულიდან თანდაყოლილ თვისებასავით გენეტიკურად ბავშუობიდან მოსდგამს. შეიძლება ითქვას, რომ ეს გრძობა საყოველთაო ხასიათისაა და კანონიერი პატივისცემით სარგებლობს მთელ მსოფლიოში ყველგან, სადაც კი განვითარებულია სასოფლო-სამეურნეო პროფილის ისეთი დარგი, როგორცაა მიწათმოქმედება, მემცენარეობა და სხვა. გამოჩენილი რუსი მეცნიერი ა. ჩაიანოვი, ჯერ კიდევ 1929 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში სვამს კითხვას: „რა იზიდავდა, იზიდავს და კიდევ მიიზიდავს რუსულ ევროპულ გლეხს თავისი წერილი მეურნეობისაკენ“ და თვითონვე პასუხობს „... უპირველეს ყოვლისა და უმთავრესად იმ ერთი მტკაველი მიწის კერძო საკუთრებაში მფლობელობა, კერძო საკუთრები არსებობა მიწაზე. სწორედ ეს ფაქტორი არ მოქმედებს ჩვენს პირობებში (სსრკ-ში თ. ჩ.) და ვინაიდან ჩვენში არ არის მიწის კერძო საკუთრება სწორედ ამიტომ, ამ ერთი მტკაველი მიწის ნაკვეთისადმი არც ჩინი მონური ერთგულება“ [1].

საკუთრების საკითხი პოლიტიკური ეკონომიის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პრობლემად წარმოადგენს. ამ მხრივ განსაკუთრებით გადაუწყვეტელია საკუთრების რეალიზაციის მექანიზმი. მთავარი მაინც ის არის, რომ საკუთრების რეალიზაციის ძირითად შედეგს წარმოებული პროდუქციის მითვისება წარმოადგენს, რამდენადაც რეალიზაციის ფორმა საკუთრების სუბიექტის მიერ ახლად შექმნილი პროდუქციის კუთვნილი ნაწილის მითვისებას ასახავს.

სოფლის მეურნეობაში მიღებული სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ნაწილი (ხორბალი, ლობიო და სხვა) ისევე მეურნეობას უბრუნდება დახარჯული წარმოების საშუალებათა (სათესლე და სხვა) ასანაზღაურებლად, ხოლო ზედმეტ პროდუქტს ითვისებს მიწის მესაკუთრე, ე. ი. უშუალოდ მწარმოებელი გლეხი, პირადი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად.

როგორც უკვდავთ, გლეხისათვის არსებობის მუდმივ წყაროს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ძირითადი საშუალებაა მიწა წარმოადგენს. მისთვის მიწაზე საკუთრების უფლების ჩამორთმევა ნიშნავს ეკონომიკური დამოუკიდებლობის ლიკვიდირებას, ე. ი. თავისი ანტირესესების თავისუფლად რეალიზაციის შესაძლებლობის მოსპობას. ასეთ შემთხვევაში გლეხს რჩება არსებობის ერთადერთი წყარო — მისი სამუშაო ძალა, რომელიც შეიძლება მივიყიდა მიწის შესაკუთრისათვის (ე. ი. სახელმწიფოსათვის). ასეთ პირობებში გლეხს თავისი სამუშაო ძალის გამოყენებისათვის არჩევანიც კი არა ჰქონდა, ვინაიდან არ არსებობდა სამუშაო ძალის ბაზარი და ამიტომ მისი საქონელი (სამუშაო ძალა) სასაქონლო ღირებულებას კარგავდა. ამასთან, ჭრებოდა გლეხის ეკონომიკური დამოუკიდებლობა და იგი ხდებოდა სახელმწიფოსადგნი საეკონომიკური დაქვემდებარებული, როგორც ეკონომიკური, ისე პოლიტიკური თვალსაზრისით.

ასეთ პირობებში გლეხი გაუცხოებული იყო მიწისაგან, რადგანაც მიწა არ წარმოადგენდა მის საკუთრებას, არ იყო მისი მეპატრონე და ამდენად, არც იყო დაინტერესებული გაწეული შრომის შედეგით. ამის გამო არც მიწას უფრთხილდებოდა.

პრაქტიკა ნათელყოფს, რომ როდესაც გლეხი მესაკუთრეა არა საერთოდ კრონული სამდიდრის, არამედ კონკრეტული საკუთრებისა, რომელიც სჭირდება მას სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პროცესში, მხოლოდ ამ უკანასკნელ შემთხვევაში შეუძლია მას თავის შესაძლებლობათა რეალიზაცია. იგი თავს მეპატრონედ თვლის და ამდენად, დაინტერესებულია შრომის შედეგითაც. აღნიშნულ შემთხვევაში აღასტურებს სტატისტიკური მონაცემებზე, რაც ცხადყოფს, რომ აგრარულ სექტორში საკარმიდამო მეურნეობიდან უფრო მაღალსა და უხვ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციას ღებულობდნენ, ვიდრე სახელმწიფო სექტორიდან.

ჩვენ ქვეყანაში გარჯამავალ პერიდში შექმნილ კრიზისულ მდომარეობიდან თავის დაღწევის მნიშვნელოვანი პირობაა საბაზრო სპროიერთობაზე ეკონომიკის გადაყვანა, რაც განამტკიცებს საქართველოს ეკონომიკურ და პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას. ასეთ სიტუციაში, განსაკუთრებით აგრარულ სფეროში, გლეხობის გააქტიურება უნდა მოხდეს გარეშე ზეწოდისაგან სრული

განთავისუფლების გზით. ამ შემთხვევაში მათი ინიციატივისა და პოტენციურ შესაძლებლობათა საფუძველზე უნდა მივიღოთ შრომის მაღალი ნაყოფიერება.

საბაზრო ურთიერთობაზე გადასვლა გულისხმობს სასაქონლო პროდუქციის გაცვლას ბაზრის საშუალებით. ბაზრის წარმოშობას კი საფუძველად უღვევს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება და სასაქონლო წარმოება, კერძო საკუთრება; აგრარული რეფორმის მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს მიწაზე კერძო საკუთრების კანონის დაშვება, რომელმაც გარკვეული გამოხატულება მიწის პრივატიზებაში უნდა ჰპოვოს [2]. ჩვენ აქ არ შევხებით, თუ როგორ გატარდა საქართველოში მიწის პრივატიზება. ეს ცალკე მსჯელობის საგანია. არც "სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის საკუთრების შესახებ" კანონის სრულყოფაზე გავამახვილებთ ყურადღებას. ჩვენ გვსურს ნათელეყოთ ის, თუ რამდენად პრიორიტეტულია სოფლის მეურნეობაში გლეხისათვის კერძო საკუთრებაში მიწის გადაცემის ფაქტი.

კვლავ ხაზგასმით გვინდა აღვნიშნოთ, რომ მიწაზე კერძო საკუთრების უფლება დაუბრუნებს გლეხს მიწისადმი სიყვარულს, როგორც მის მარჩენალსა და არსებობის წყაროს. ეს კი გამოაწვევს გლეხის სტიმულირებასა და გააქტიურებას, რაც ბუნებრივია, აამაღლებს მის შრომის ნაყოფიერებასა და მწარმოებლურობას. ვინაიდან საქართველო მთიანი ქვეყანაა (დაბლობზე მოდის მისი ტერიტორიის მხოლოდ 13%) [3], სოფლის მეურნეობაც პროფილირებულია, როგორც სამთო მიწათმოქმედებისა; ამიტომ აქ ნიადაგის დამუშავება, შოვლა-პატრონობა საჭიროებს ადგილმდებარეობის, ბუნებრივ-კლიმატური პირობებისა და ეკოლოგიური ფაქტორების გათვალისწინებას. პირველ რიგში უნდა აღიკვეთოს ტყეების უსისტემო განეხება. აგრეთვე საჭიროა სერიოზული ყურადღება მიექცეს მთის ფერდობების დატერასებას, რათა თავიდან ავიცილოთ ეროზიული პროცესები. საამისო გამოცდილება ქართველ ხალხს მემკვიდრეობით მიღებული აქვს წინაპრებისაგან, რისთვისაც საუკეთესო მაგალითია სამხრეთ საქართველოს უძველესი ტერასები. გარდა ამისა, საჭიროა ჩამორეცხილი, ეროზირებული, გახრიოკებული ფარსობებს გატყევება და გაკულტურება. ასეთ შემთხვევაში ღონისძიებათა აღნიშნულ სისტემაში მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს სპეციალური სამთო მიწათმოქმედების სასოფლო-სამეურნეო მანქანა-იარაღების გამოყენება და რაც მთაჯარია, ფერდობების ისეთი აგროტექნიკური ღონისძიებების განხორციელება, როგორიცაა საბრუნავი გუთნებით ფერდობების განივად ხვნა. ეს იქნება ეროზიასაწინააღმდეგოდ განხორციელებული ქმედითი ღონისძიება, რაც საწინდარია არა მარტო უხვი მოსავლის მისაღებად, არამედ ეროზიისა და ბოლო წლებში მეწყურული პროცესის შესაჩერებლად. ყოველივე ზემოაღნიშნული აგროტექნიკური ღონისძიებების გაუთვალისწინებლობამ კიდოსაღური ზარალი მიაყენა დასავლეთ საქართველოს მთიან რეგიონებს - გურიას, აჭარას, იმერეთს .

ეროზირებული, ზახრიოკებული მიწის ნაკვეთის დატერასება, გაკულტურება და მასზე ორავალწლიანი რენტაბელური კულტურების გაშენება (როგორცაა კაკალი, ვაზი) შრომატევადი და ძვირადღირებული სამუშაოა. ამ პირობებში კულტურების გაშენებასა და ეკონომიკური უკუგების მიღებას რამდენიმე წელი სჭირდება. ცხადია, ასეთ სამუშაოს მიწისადმი გაუცხოებული გლეხი ხელს არ მოჰკიდებს და მითუმეტეს მრავალწლიან ხეხილს არ გააშენებს, რადგან იგი თავის თავს მიწის მეპატრონედ არ თვლის. გარდა ამისა, ერთი ან ორი წლით იჯარით აღებულ მიწის ნაკვეთს გლეხი დროებით სარგებლობისათვის იყენებს და მისი გაკულტურებისათვის კაპიტალს არ დააბანდებს. ასევე მოექცევა ტყეს და საერთოდ ბუნებრივ რესურსებს, რაც თავის მხრივ გამოიწვევს ბუნებაში ეკოლოგიური წონასწორობის დარღვევას.

ახლა, როდესაც მიწის კანონის საფუძველზე გლეხს მუდმივ სარგებლობაში გადაეცა მიწა და იგი მის მიერ წარმოებული პროდუქციის მეპატრონე და განმკარგველი გახდა, საშუალება ეძლევა საკუთრების რეალიზაციისა. ამის გამო შეუძლებელია არ დაინტერესდეს და გააქტიურდეს ნებისმიერი ფორმის მეურნეობრიობის ფიზიკური თუ იურიდიული პირი. ეს კი თავის მხრივ ხელს შეუწყობს ბუნების დაცვის გეგმარეობის დონისა და განხორციელებას და ამასთან შეწყდება ნიადაგის განუკითხავი ექსპლოატაცია.

ლიტერატურა

1. Чаянов А. В. Кресельянское хозяйство. 1989 г.
2. ზონენაშვილი უ. საქართველოს მიწის რესურსები - საქართველოს სტრუქტურული კვლევებისა და განვითარების ცენტრის ბიულეტენი 1998წ. №16
3. მიწის პრივატიზაცია - საქართველოს ეკონომიკის მიმართულეტი, 1997წ.

Agrarian Reform in Georgia and Agroeconomic Problems Taking into Account Ecological Factors

Chkheidze Tina
Tbilisi 380007
14, Kikodze Street
P. Gugushvili Institute
of Economics

Summary: The process of agrarian reform in Georgia in transition period is analyzed in the article. The great attention is paid to privatization of agricultural lands and their significance taking into account agroeconomic and ecological point of view.

Аграрная реформа в Грузии и агроэкологические проблемы с учетом экологических факторов

Чхеидзе Тина
380007, Тбилиси, ул. Кикодзе, 14
Институт экономики им. П. Гугушвили
Академия наук Грузии

Резюме. Рассмотрен процесс аграрной реформы в Грузии в период перехода на рыночную экономику. Большое внимание уделено приватизации сельскохозяйственных земель и их значению с агроэкономической и экологической точек зрения.

წესები ავტორთათვის

1. ჟურნალში საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის "მაცნე" ეკონომიკის სერია, ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე ქვეყნდება სტატიები, რომლებიც შეიცავენ ინფორმაციას თანამედროვე მოწინავე ეკონომიკური მიმართულებების თეორიული და პრაქტიკული კვლევის შედეგების შესახებ. პერიოდულად იბეჭდება რეცენზიები, აგრეთვე იმ კონფერენციების, სხდომებისა და სხვა სამეცნიერო-ორგანიზაციული ღონისძიებების ქრონიკები, რომლებიც რესპუბლიკაში ტარდება.

2. რედაქციაში გამოგზავნილი სტატიის ორიგინალი ხელმოწერილი უნდა იყოს ავტორის მიერ, თანაავტორობის შემთხვევაში კი - ყველა თანაავტორის მიერ, სახელის, გვარის, სამუშაო ადგილის, სამეცნიერო ხარისხისა და წოდების, სრული საფასტო მისამართის, ტელეფონის, ტელეფაქსის, ტელექსის მითითებით.

3. სტატიის მოცულობა, გამოყენებული ლიტერატურის ჩამონათვალი, რეზიუმე ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე არ უნდა აღემატებოდეს ნაბეჭდი ტექსტის 24 გვერდს, რომელიც დაბეჭდილია 2 ინტერვალით. მარცხენა მხარეს დატოვებული უნდა იყოს 4 სმ სივანის მინდორი.

რეზიუმე, გამოყენებული ლიტერატურის სია, ცხრილები და ნახაზებს მინაწერები სრულდება ცალკე ფურცელზე.

მოკლე მოხსენებების მოცულობა არ უნდა აღემატებოდეს 7 ნაბეჭდ გვერდს.

რედაქციაში სტატიების წარმოდგენა აუცილებელია ორ ეგზემპლარად. ხელნაწერის ყოველი გვერდი, ლიტერატურის სიის ჩათვლით, უნდა იყოს ღანობრილი.

4. ილუსტრაციები (ორ ეგზემპლარად) ცალკე უნდა ახლდეს ნაშრომს. ნახაზები და გრაფიკები შესრულებული უნდა იყოს მკაფიოდ ტუშით, კალკასზე ან მილიმეტრიან ქაღალდზე. ფანქრით შესრულებული, ტექსტში ჩახაზული, ან ხელნაწერზე დაწებებული ნახაზები არ მიიღება. აუცილებლად უნდა მიექცეს ყურადღება აღნიშვნების იდენტურობას ტექსტში და ნახაზზე. ყველა მინაწერი, რომელიც ფარავს ნახაზს უნდა შეიცვალოს ციფრობრივი, ან ასოითი აღნიშვნით, განმარტებები კი ჩამოტანილ იქნეს ნახაზის მინაწერში.

5. ყოველი ილუსტრაციის მეორე მხარეს აღნიშნული უნდა იყოს მისი რიგობრივი ნომერი და ავტორების გვარები.

6. ფორმულები და განმარტებები თუ ჩაწერილია ხელით, უნდა შესრულდეს გარკვევით, ინდექსის ჩაწერისას კარგად უნდა განვასხვავოთ ერთმანეთისაგან შტრიხი, ერთიანი და მასშვ. ფორმულების ჩაწერისას კარგად უნდა ჩანდეს განსხვავება დიდ და პატარა ასოებს შორის: თუ მათ ერთნაირი მოხაზულობა აქვთ, დიდ ასოს ფანქრით უნდა გაკესვათ ხაზი ქვემოდან (მაგ. X). განსაკუთრებით ზუსტად უნდა ჩაიწეროს ერთმანეთის მსგავსი ასოები (გ და ქ. I და უ და ნ და ს. კა)

7. ლიტერატურის დასახელება უნდა მოთავსდეს სტატიის ბოლოს ერთიანი სიის სახით (რეცენზიებში, რომლებიც უნდა გამოქვეყნდეს რუბრიკით კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია, ლიტერატურა დასახელებს გვერდის სქოლიოში).

წიგნებისთვის უნდა დავიცვათ შემდეგი თანმიმდევრობა: ავტორის გვარი და ინიციალები, წიგნის დასახელება, ტომი, გამოცემის ადგილი, გამომცემლობა, წელი.

საჟურნალო სტატიისათვის -- ავტორის გვარი და ინიციალები, სტატიის დასახელება, ჟურნალის დასახელება, წელი, ტომი, ნომერი (გამოშვება).

ლიტერატურის ნომერი სიაში შეესაბამება ტექსტში მათი მოხსენიების რიგს. ტექსტში ლიტერატურის დასახელებისას უნდა აღინიშნოს მისი რიგითი ნომერი (მაგ. [3]). ლიტერატურის სიაში ყოველი წიგნის ბიბლიოგრაფიული აღწერა ზუსტად უნდა შეესაბამებოდეს წიგნის (ჟურნალის) სატიტულო ფურცელს.

8. ავტორთა საჟურნალოდ რედაქცია აღნიშნავს, რომ სტატიის ტექსტსა და ნახატებს უნდა აქონდეს მინაწერი დასაბეჭდად. როგორც წესი კორექტურა ავტორებს არ ეგზავნებათ.

9. სასურველია სტატიაში აღინიშნოს -- რით ვასხვავდება მიღებული შედეგი ადრე ცნობილისაგან.

10. ჟურნალში სტატიები გამოქვეყნდება რედაქციაში შემოსვლის რიგის მიხედვით. თუ რედაქცია დააბრუნებს სტატიას გადასამუშავებლად, სტატიის წარმოდგენის თარიღად ითვლება რედაქციის მიერ საბოლოო ტექსტის მიღების თარიღი. ჟურნალის ერთ ნომერში შეიძლება ავტორის ერთი სტატიის ან ერთი მოკლე შეტყობინების გამოქვეყნება.

11. სტატიის გამოქვეყნებაზე უარის თქმის შემთხვევაში რედაქცია უფლებას იტოვებს არ დაუბრუნოს ავტორს ერთი ეგზემპლარი.

12. ხელნაწერები, რომლებიც არ უპასუხებს ზემოთ მოყვანილ მოთხოვნებს, რედაქციის მიერ არ მიიღება.

INSTRUCTION TO AUTHORS

1. The journal "Proceedings" of the Georgian Academy of Sciences: Economic Series publishes articles in Georgian, Russian and English, which includes the results of theoretical and applied research in leading trends of modern economic sciences. Periodically published reviews, chronicles of conferences, meetings, seminars etc. held in the Republic.

2. An original article sent to editorial board must be signed by all authors, providing names, first names, position, degrees, titles, full address, telephone, fax and telex.

3. Volume of an article, list of references and summary in Georgian, Russian and English should not exceed 24 typewritten lines with double spacing. On the left hand side 4 cm margins should be left.

Summary, list of references, tables and signs under illustrations should be submitted separately.

A volume of short notes should not exceed 7 typewritten lines.

Two copies of papers should be sent to the publisher. All pages of manuscripts, including references should be numbered.

4. Illustrations (two copies) should be submitted separately.

Drawings and drafts should be filled legibly with indian ink on tracing paper or squared paper. Drafts in pencils, drawn in texts or pasted onto manuscripts are not accepted. It is necessary to keep an eye on exact accordance of designations in texts and drafts. All legends, overloading drafts should be substituted by figures or letters, explanations of them should be moved to inscriptions under illustrations.

5. On the back of each illustration it's ordinal number and authors' names should be written down.

6. Formulas and designations should be handwritten by ink, legibly, large and loosely. Subindexes should be avoided as far as possible.

When marking indexes it is necessary to differ strokes and numeral-units from commas.

When writing formulas it is necessary to differentiate strictly between small and capital letters. This requirement is applied especially to the letters of the same inscription distinguishing only by their size: capital letters are underlined with line below (for example, X).

It is necessary to write carefully the letters looking alike (g and q, l and e, u and n etc.).

7. Literature is listed as a general list at the end of an article (in the reviews published in the section "Criticism and Bibliography" literature is given in footnotes) in the following order: books, 1st 2nd and 3rd names of the author, title of the book, place of publication, publishing house, year of publication.

Journal articles: books, 1st, 2nd, 3rd names of the author, article's title, year of publication, volume, issue.

Literature is listed following the sequence of references in the text of an article. References in the text of an article are given in parentheses. A bibliographic description of each title in the list of literature must correspond strictly to the title-page of a book or a journal.

8. The editorial staff calls your attention to the fact that a typed text and drawing ready for type-setting signed "ready for printing" and proof-sheets for reading, as a rule, are not sent back to authors.

9. It is advisable to mention in an article the distinctive features of the given result from all the others already known.

10. Articles are published in succession of their receiving by the editorial staff. If an article is sent back to the author for revision, the date of receiving the final text is regarded as the date of submission for consideration. In one issue of a journal only one to return one copy of an article to author.

11. In case of a refusal to publish an article, the editorial staff reserves the right not by editorial staff.

12. The manuscripts not meeting these requirements are not taken for consideration article or one brief report of an author is published.

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ

1. В журнале "Известия" АН Грузии: серия экономическая публикуются статьи на грузинском, русском и английском языках, в которых содержатся результаты исследований теоретического и прикладного характера по ведущим направлениям современной экономической науки.

Периодически публикуются рецензии, хроника о конференциях, совещаниях, семинарах и других научно-организационных мероприятиях, проводимых в республике.

2. Направленный в редакцию оригинал статьи должен быть подписан автором, а в случае соавторства - всеми соавторами с указанием фамилии, имени, отчества, места работы, ученой степени и звания, полного почтового адреса и телефонов, телефаксов, телексов.

3. Объем статьи, список использованной литературы, резюме на грузинском, русском и английском языках, не должны превышать 24 страниц машинописного текста, отпечатанных через два интервала. С левой стороны оставляются поля шириной 4 см.

Резюме, список использованной литературы, таблицы и подписи к рисункам исполняются на отдельных листах.

Объем кратких сообщений не должен превышать 7 страниц машинописного текста.

Статьи представляются в редакцию обязательно в двух экземплярах. Все страницы рукописи, включая литературу, должны быть пронумерованы.

4. Иллюстрации (в двух экземплярах) прилагаются к рукописи отдельно. Чертежи и графики должны быть выполнены четко, тушью на кальке или миллиметровой бумаге. Чертежи, выполненные карандашом, вычерченные в тексте или приклеенные к рукописи не принимаются. Необходимо тщательно следить за точным соответствием обозначений в тексте и на чертежах. Все надписи, загромождающие чертеж, должны быть заменены цифровыми и или буквенными обозначениями, а объяснения к ним вынесены в подпись к рисунку.

5. На обороте каждой иллюстрации должны быть проставлены ее порядковый номер и фамилии авторов.

6. Формулы и обозначения должны быть вписаны от руки чернилами, свободно, четко, крупно; следует по возможности избегать субиндексов.

В начертании индексов следует четко отличать штрих и единицу от запятой.

Должно соблюдаться строгое различие между строчными (малыми) и прописными (большими) буквами, имеющими одинаковое начертание и различающимися только своим размером: заглавные буквы подчеркиваются черточкой снизу (например, X).

Необходимо тщательно вписывать похожие одна на другую буквы (g и q, i и e, u и p и др.).

7. Литература приводится в конце статьи общим списком (в рецензиях, публикуемых в разделе "Критика и библиография", литература дается в подстрочных примечаниях) в следующем порядке: Книги: Фамилия и инициалы автора. Название книги. Том. Место издания, издательство, год.

Журнальные статьи: Фамилия и инициалы автора. Название статьи. Название журнала, год, том, номер (выпуск).

Список литературы составляется в порядке упоминания работ в статье. Ссылки на литературу в тексте даются в квадратных скобках (например, [3]).

Библиографическое описание каждого названия в списке литературы должно строго соответствовать титульному листу книги (журнала).

8. Редакция обращает внимание авторов на то, что подготовленный к набору машинописный текст статей и рисунки подписываются авторами "в печать" и корректура для просмотра, как правило, не высылается.

9. В статье желательно указать, чем отличается предлагаемый результат от ранее известных.

10. В журнале статьи публикуются в порядке поступления в редакцию. В случае возвращения автору статьи для доработки, датой представления считается день получения редакцией окончательного текста. В одном номере журнала может быть опубликована одна статья автора или одно краткое сообщение.

11. В случае отклонения статьи редакция оставляет за собой право не возвращать автору один экземпляр.

12. Рукописи, не отвечающие настоящим правилам, редакцией не принимаются.

გადაეცა წარმოებას 4. XI 99, ხელმოწერილია დასაბუჯდად 4. XI. 99, ქაღალდის
ზომა 70 108 1/16; ქაღალდი ოფსეტური; ბეჭდვა ოფსეტური; პირობით...
ნაბეჭდი თაბახი 4.5, სააღრიცხვო სავამომცემლო თაბახი 1.5; ტირაჟი 100;
შეკვეთა N 262; ფასი სახელშეკრულებო

საწარმოო-სავამომცემლო
გაეროიანება "შეცნიერება"
გამრეკელის ქ. 19

CONTENTS

Meskhia Jakob, Alavidze Fridon Modern Problems of the State Internal Debt Management of Georgia	71
O'Brien John Conway The Role of the Government in the Advancement of Cultural Values The National Importance of Taxes	89
Burduji Vakhtang, Tsereteli George The Problems of Growth of Economic Activity in Georgia	108
Chkheidze Tina Agrarian Reform in Georgia and Agro-economic Problems Taking into Account Ecological Factors	129
Instruction to Authors	134

6980 7

vol. 7

TOM 7

N 3-4

1999

76196

40 13/6